

Pärlbanden i Heby kommun

Förslag för tre centrumstråk med fokus på hur
träd kan främja rörelse och vistelse

Alexander Alenvall och Hanna Lövstrand

Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur, Uppsala

Examensarbete för yrkesexamen på landskapsarkitekturprogrammet

Kurs: EX0860, Självständigt arbete i landskapsarkitektur, A2E - landskapsarkitekturprogrammet – Uppsala, 30 hp

Kursansvarig institution: institutionen för stad och land

Nivå: Avancerad A2E

© 2019 Alexander Alenvall och Hanna Löfstrand

Titel på svenska: Pärlbanden i Heby kommun: förslag för tre centrumstråk med fokus på hur träd kan främja rörelse och vistelse

Title in English: Strings of pearls in Heby municipality: proposals for three central paths focusing on how trees can encourage movement and stay

Handledare: Lars Johansson, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Ylva Dahlman, SLU, Institutionen för stad och land

Biträdande examinator: Ulla Myhr, SLU, institutionen för stad och land

Omslagsbild: Isometriskt perspektiv på det i arbetet föreslagna centrumstråket i Heby tätort

Upphovsrätt: Samtliga bilder/foton/illustrationer/kartor i examensarbetet publiceras med tillstånd från upphovsrättsinnehavaren. Där inget annat anges är de författarens egna

Originalformat: A3

Nyckelord: träd, stråk, rörelse, vistelse, Heby kommun, centrumstråk

Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

SAMMANDRAG

Träd fyller många viktiga funktioner i urbana miljöer, både ekologiskt, socialt och ekonomiskt. I gatumiljöer har träd länge använts på ett väldigt traditionellt sätt där en sorts träd placerats i raka rader med jämna mellanrum. Träd kan dock användas för att skapa en mängd olika rumsliga kvaliteter och upplevelser längs ett stråk beroende på hur de placeras. Det här arbetet vill med tre förslag ge exempel på hur promenadstråk med både upplevelse- och vistelsevärden kan skapas med hjälp av träd. Idén är att träden ska främja både rörelse och vistelse längs stråken. De platser som gestaltats är utpekade centrumstråk i Heby kommuns tätorter Heby, Tärnsjö och Harbo. Förslagen baserades på aspekter utifrån kommunens önskemål om hur kommunen och centrumstråken ska utvecklas kombinerat med Catherine Dees exempel på vilka upplevelser träd kan skapa längs ett stråk. I arbetet användes även konceptet *pärlband*, där träden representerade pärlorna. För att stärka rörelse respektive vistelse användes enstammiga träd i rader respektive flerstammiga träd i grupper. Stråkens gestaltningar utgick från samma principer och resulterade i tre olika förslag med vissa likheter men också stora skillnader utifrån platsernas olika förutsättningar i rumslighet och funktion. Även pärlbanden såg därför olika ut för de olika orterna. Det utmärkande i förslaget för Heby är några större pärlor vilka representeras av flera höga tallar som leder besökaren genom stråket. Tärnsjös stråk utgörs av en kedja från vilken pärlor hänger som berlocker på vardera sidan, vilket symboliserar hur grupper av träd i stråket placerats på höger respektive vänster sida av gatan. Det föreslagna stråket i Harbo består istället av en blandning av plastpärlor i olika form och färg med vissa luckor mellan dem, vilket visar på variationen i storlek och form mellan träden i förslaget. Förslagen ska ses som inspiration för ett fortsatt arbete med träd i Heby kommun.

ENGLISH SUMMARY

As part of the urban environment trees play an important role ecologically, socially and economically. Trees contribute to our ecosystem services such as storm water management, clean air and microclimate enhancement and have a profound impact on our health (Wolf, 2013). Designing with trees in impervious surfaces has traditionally been done with one species of evenly spaced trees in straight rows (Sjöman & Slagstedt 2015, p. 360). Designing with a diversity of species and varied distances between trees gives a greater resilience and natural succession and creates other experiences than traditional designs (Sjöman & Slagstedt 2015, p. 360, 433).

Trees and paths

Spaces that are round or square shaped gives a sense of arriving or staying, while spaces that are longer than they are wide signal movement (Robinson, 2004, p. 51). Paths are a kind of elongated space. According to Catherine Dee, paths can, other than encourage movement from one place to another, also be places of social and recreational activities and that it is important for landscape architects to consider these values when

designing paths (Dee 2001, p. 83, 89). She also states that it could be of weight to enhance the sense of arriving and exiting a path by designing the entrances of a path with distinct forms (Dee 2001, p. 85).

Framing paths with trees can be done in a number of ways depending on the qualities one wishes to achieve. As paths are often experienced through movement, the speed and manner in which people move through the path affects the experience. Trees can be used to enhance the sense of direction, create spaces along the path or a focal point in open spaces (Sjöman & Slagstedt 2015, p. 461-463).

Choice of site

Heby municipality is a rural municipality with six small towns spread out over the relatively large area of the municipality. There is no central main town in the municipality, but the municipality can be roughly be divided in a northern and a southern region with three of the small towns each (Heby kommun 2013a, p. 9; Heby kommun 2013b, p. 5). A number of planning issues arise

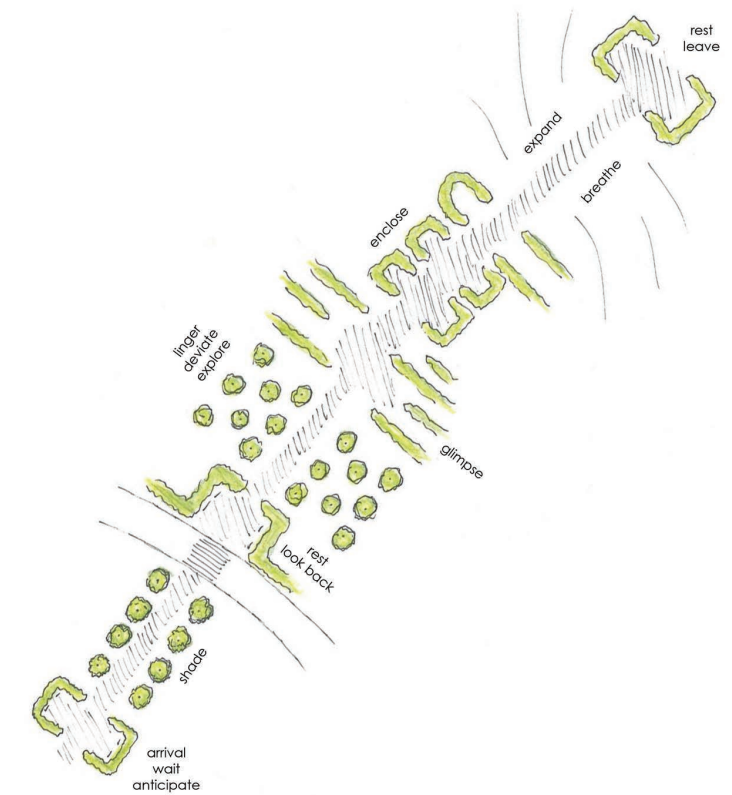

Figure III. Interpretation of an illustration from the book *Form and Fabric in Landscape Architecture* by Catherine Dee (Dee 2001, p. 85) showing examples of how vegetation can be used to design paths and create different experiences.

Figure I. Trees with different shapes placed asymmetrically in the street to encourage pedestrians and bicyclists in previously car dominated environment in Malmö, Sweden. This could be seen as a way of using trees to create experiences of lingering, deviating and exploring as shown by Dee (see figure III).

Figure II. Row of trees in Malmö, Sweden, with characteristic trees and their crooked stems. The distance between the trees as well as the height of the tree crowns leave spaces for viewing the park behind the tree row. The design could be a way of creating Dees proposed glimpses (see figure III).

Figur IV. Place making multi-stemmed trees along a path in Uppsala, Sweden. The trees mark the entrance of the building to the left and frames the benches. The design creates Dees proposed experience of enclosed (see figure III).

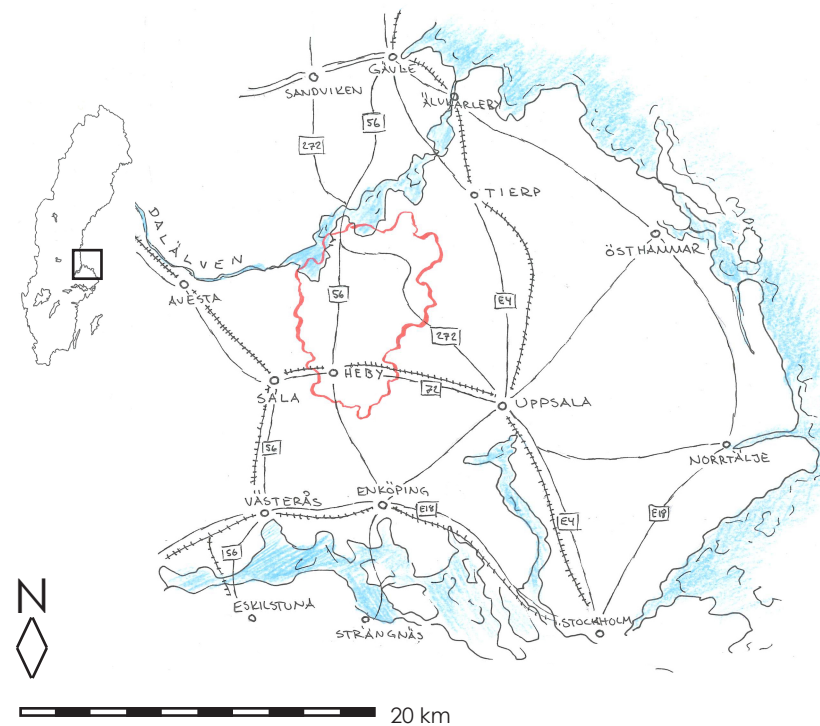

Figure V. Overview map that shows the location of Heby municipality in Sweden. Its population numbers about 14000 inhabitants (SCB 2018).

from this geographically spread out situation, but there are also many strengths in strong local engagement and comprehensible social contexts. However, the municipality administration sees a need to also strengthen the bonds *between* the small towns (Heby kommun 2013a, p. 11; Heby kommun 2013b, p. 8, 11). The municipality wishes to also develop the tree population within the towns as a step in making the outdoors environments of the towns more attractive to its residents and expanding as a rural municipality (Heby kommun 2013b, p. 9).

In the five of the six small towns there are plans of creating town center paths. These paths are situated in the central parts of the towns where most of the public and commercial service is located. Today these paths are mostly adapted to vehicle, but according to the plans the paths are also meant to be promenades with many experience values and places where people can visit and stay a bit longer (Heby kommun 2013b, s. 24-25, 27-29, 31-35). In this project we chose to work with trees along the central paths in three of the small towns: Heby, Tärnsjö and Harbo.

Figure VI. Image showing single-stemmed trees in a row (yellow) promoting movement and multi-stemmed trees in a group (blue) promoting stay.

Purpose and design question

The purpose of this work is to design the central paths using trees to encourage both movement and stay. The design questions is: how can the central paths in Heby, Tärnsjö and Harbo be designed with trees to create promenade paths with experience values and places for stay?

Design process

The design process consisted of inventory and analysis of the site and idea generating processes using design principles, concept and sketching. This process was carried out in a collaboration between the authors of this work.

Inventory and analysis

The trees along the paths were inventoried regarding their species, age, size and number of stems. The sites of the paths were analyzed with an adapted version of the *byfrontalanalyse* of the Danish SAVE method (Stahlschmidt & Nelleman 2009), in which important space creating buildings and vistas are analyzed.

Design principles

The design principles used in this work were the following:

- Using single-stemmed trees in rows to promote movement
- Using multi-stemmed trees in groups to promote stay
- Using tree forms in entrances that contrast with the surrounding environment to welcome visitors to the paths.

Concept

Concepts work as the main idea of a project (Lawson 2005, s. 189) or a collective term for major aspects to consider in the design (Krupinska 2016, p. 157). The concept can be useful when generating ideas for the design. The concept for this project was *strings of pearls*, in which the trees were thought of as pearls along the paths.

Sketching process

Ideas were generated and tested through sketching, both together and individually. Sketching sessions were used to develop ideas achieve better designs for the paths.

Proposals

The three proposal were visualized in isometric projections of the sites, with extant trees drawn in green and proposed trees drawn in contrasting colors.

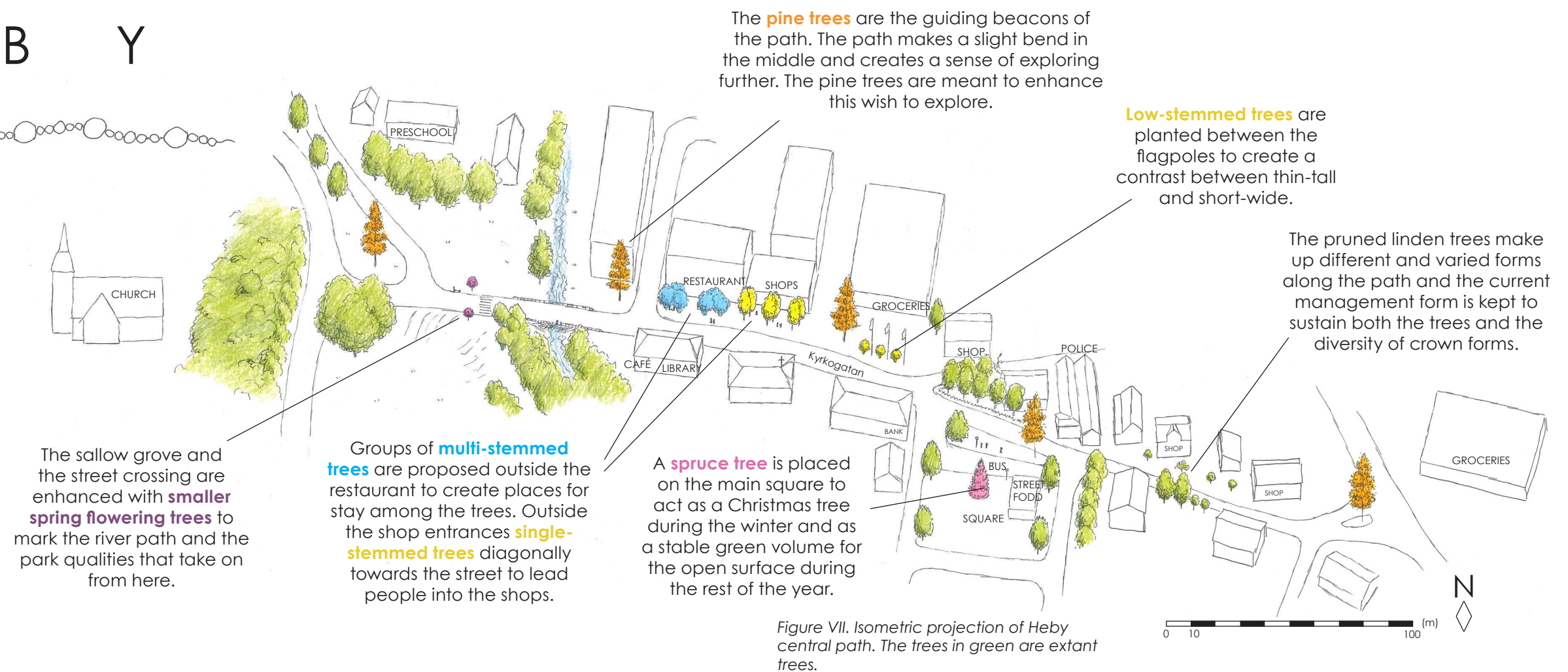
Conclusion

This project was carried out as a collaboration between ourselves. The strengths of this way of working benefits both the process and the end result. The design process involved several visits to the sites of the paths which

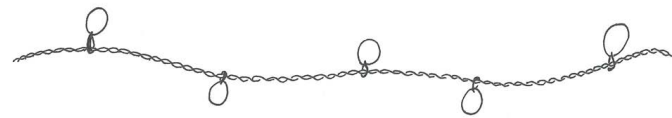
proved important in understanding the place. The advantage of working on site results in a more thought-through end design. The design principles were of good use when evaluating our different design ideas. The resulting proposals should be seen as an inspiration to further development of the different paths.

H E B Y

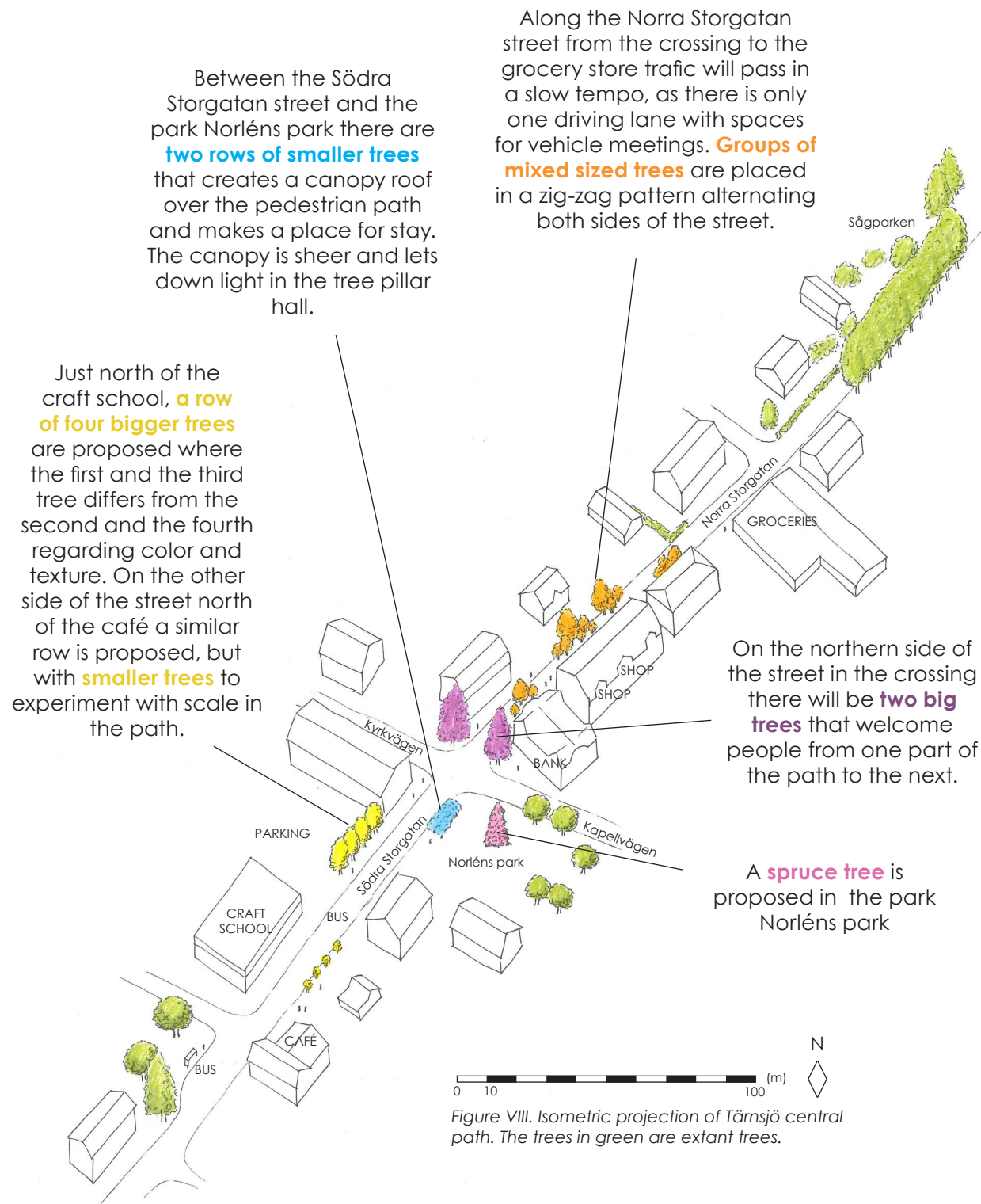
PROPOSAL

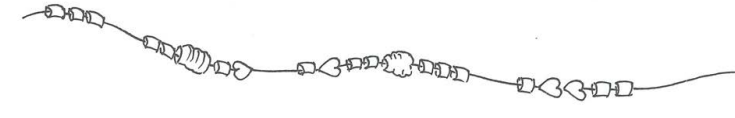
T Ä R N S J Ö

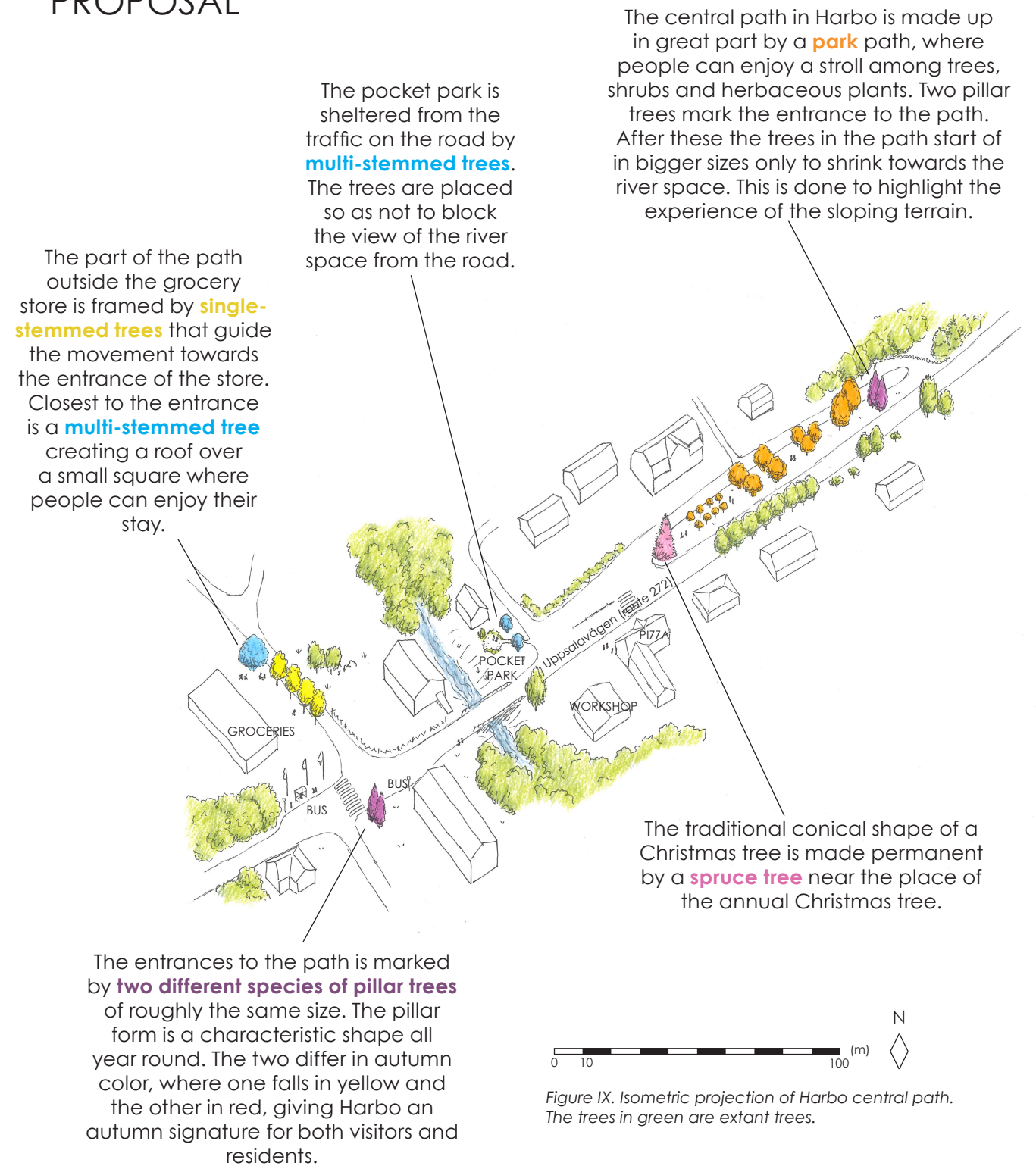
PROPOSAL

H A R B O

PROPOSAL

Innehåll

INTRODUKTION.....

9

Träd och stråk.....

9

Val av plats.....

11

Syfte

12

Frågeställning.....

12

Avgränsning

12

ARBETSSÄTT.....

13

Inventering.....

13

Analys.....

14

Program

14

Koncept

14

Designprinciper

14

Skissprocess

15

Presentation och visualisering

15

GESTALTNING.....

16

Koncept

16

Landskaps- och karaktärsbeskrivning.....

16

H E B Y.....

18

T Ä R N S J Ö.....

24

H A R B Ö.....

29

DISKUSSION

34

Arbetsätt.....

34

Gestaltning

35

REFERENSER

37

I N T R O D U K T I O N

Träd är dikter som jorden skriver på himlen

- KHALIL GIBRAN

Dikten ovan är ett försök att beskriva vår relation till träd. Träd är för oss personligheter och individer som vi interagerar med. Upplevelsen är närmast poetisk och det är den synen på träd som utgör vår grund i detta arbete.

I urbana miljöer fyller träden många viktiga funktioner både ekologiskt, socialt och ekonomiskt. Träd är högst bidragande till en rad ekosystemtjänster såsom dagvattenhantering, rening av luft och förbättring av mikroklimat, vilket i förlängningen direkt påverkar vår hälsa (Wolf, 2013). Idag finns det en mängd forskning som visar hur naturen och gröna miljöer bidrar positivt till vår hälsa och vårt välmående på en rad olika plan. En ökad andel träd och grönska leder bland annat till lägre stressnivåer, ökad fysisk aktivitet bland barn, säkrare gator, starkare platsanknytning och en starkare social sammanhållning (Wolf 2013).

Gestaltning med träd i hårdgjorda gatumiljöer har länge gjorts på ett väldigt traditionellt sätt där en sorts träd har placerats i en rak rad med jämna mellanrum

(Sjöman & Slagstedt 2015, s. 360). Att istället arbeta med en artrikedom i gestaltningen och varierande avstånd mellan träden ger både en större motståndskraft, naturlig succession och en annan upplevelse än de traditionella gestaltningarna (Sjöman & Slagstedt 2015, s. 360, 433).

Träd och stråk

Platsens form och proportioner har stor påverkan på upplevelsen av platsen (Robinson 2004, s. 51). En rund eller kvadratisk plats signalerar en ankomstplats eller en plats att stanna på. En plats som är längre än den är bred är däremot dynamisk och signalerar rörelse. Ju smalare rummet är och med färre variationer och detaljer ökar styrkan i denna riktning (Robinson 2004, s. 51). Avlånga rum som stråk kan enligt Catherine Dee (2001, s. 83) utöver att främja rörelse från en plats till en annan också utgöra sociala och rekreativa platser. Hon menar att landskapsarkitekter bör ta hänsyn till både rörelse och vistelse i stråket. I synnerhet breda stråk som promenadgator kan utformas för att främja vistelse (Dee 2001, s. 89). Dee menar att man som landskapsarkitekt även kan framhäva den estetiska och sociala upplevelsen av att komma in i och ut ur ett stråk med genomtänkta former i stråkets början eller slut (Dee 2001, s. 85).

Att rama in stråk med träd kan göras på en mängd olika sätt beroende på vilka kvaliteter som önskas (se figur 3). Dee visar i figuren hur vegetation till exempel kan skapa skuggiga platser om träd placeras på vardera

sidan av stråket. Placeras träden istället i förskjutna rader kan enligt Dee istället en känsla av att fördröja eller en nyfiken att utforska skapas. Vegetation i raka rader placerade vinkelrätt mot stråket kan skapa mellanrum för skymtar mot det omgivande landskapet till skillnad mot om vyn är helt öppen då en känsla av andrum eller att rummet utvidgas istället skapas (se figur 3). Om vegetationen istället används för att omsluta rum längs stråket kan enligt Dee upplevelser som vila, sorti, ankomst, väntan eller förväntan skapas. Speciellt för stråk är att de främst upplevs i rörelse. Upplevelsen påverkas både av hur vi rör oss genom stråket, till fots, på cykel eller i bil till exempel, och i vilken hastighet. Längs stråket kan träden användas för att förstärka riktningen, skapa rum längs stråket eller som fokuspunkter i öppna vyer (Sjöman & Slagstedt 2015, s. 461-463).

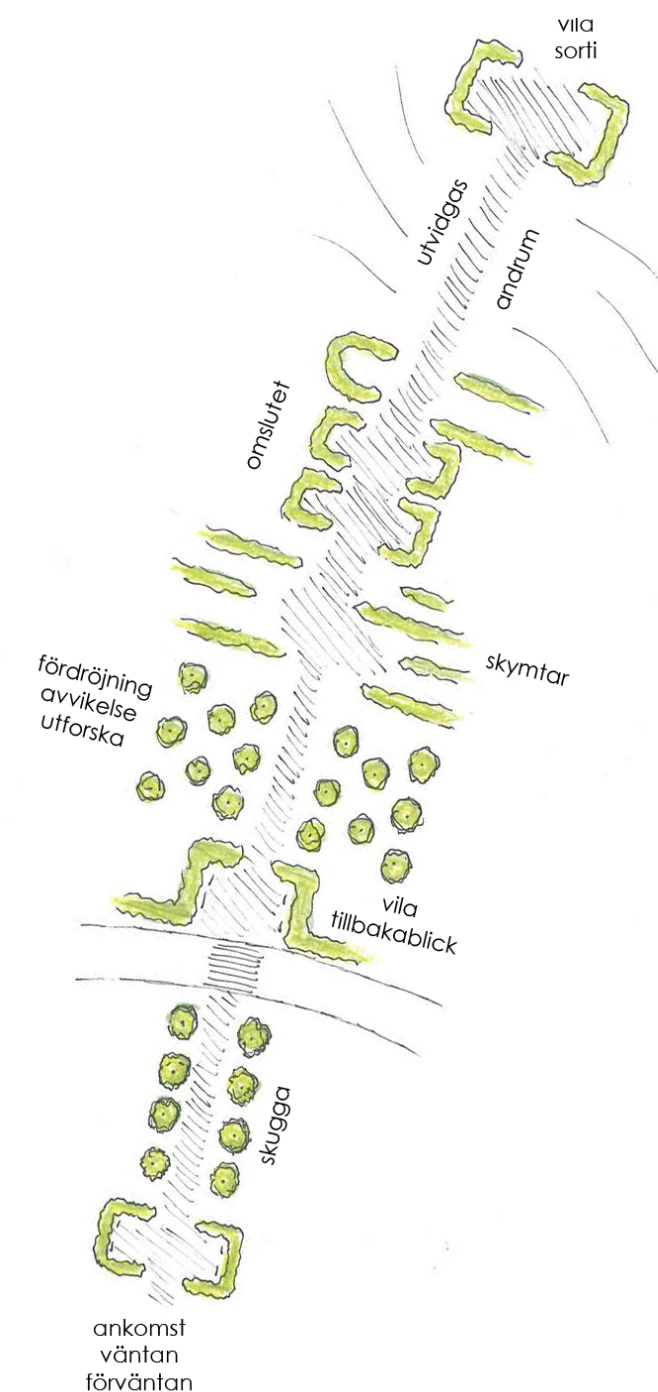
Beroende på utformning kan trädrader bilda olika typer av element vilket påverkar de rumsliga kvaliteterna på olika sätt. Alléer leder ögat och förstärker stråkets riktning (Dee 2001, s. 100). En trädrad med korta avstånd mellan träden kan till exempel bilda en pelargång medan en dubbel rad av träd där kronorna växer ihop får formen av en arkad (se figur 5). Placeras träden i en allé i förskjutna rader får planteringen en lättare visuell rytm (Robinson 2004 s. 250-251). Kontrast är en viktig aspekt att beakta när man komponerar med träd (Robinson 2004, s. 110-111). Ett ensamt träd eller en grupp träd fungerar på samma sätt som ett träd med spektakulär höstfärg som en fokuspunkt till vilket ögat söker sig. Större träd eller grupper har denna effekt i det större landskapet där de upplevs på längre avstånd (Robinson 2004, s. 36).

Figur 1. Träd i olika former placerade asymmetriskt i gaturummet för att främja gående och cyklister på en tidigare bildominerad gata i Malmö. Detta kan vara ett sätt att använda träd för att skapa de upplevelser av fördröjning, avvikelser och utforska som Dee lyfter (se figur 3).

Figur 2. Trädrad i Malmö med karaktärsfulla träd med krokiga stammar. Avstånden mellan träden och kronornas höjd lämnar öppningar för skymtar mot parken bakom. Denna gestaltning kan symbolisera ett sätt att skapa Dees upplevelse av skymtar (se figur 3).

Figur 3. Exempel på hur växtlighet kan användas för att gestalta stråk och skapa olika upplevelser. Tolkning av illustration från Catherine Dees bok Form and Fabric in Landscape Architecture (Dee 2001, s. 85).

Figur 4. Platsbildande flerstammiga träd längs gångstråk i Uppsala. Träden markerar entrén till byggnaden och ramar in sittplatserna. Denna gestaltning skapar Dees upplevelse av omslutet (se figur 3).

Figur 5. Platsbildande träd i två rader i Malmö där kronorna växer ihop och bildar en arkad. Om gångstråket sträcker sig under träden kan denna gestaltning skapa Dees upplevelse av skugga (se figur 3).

Val av plats

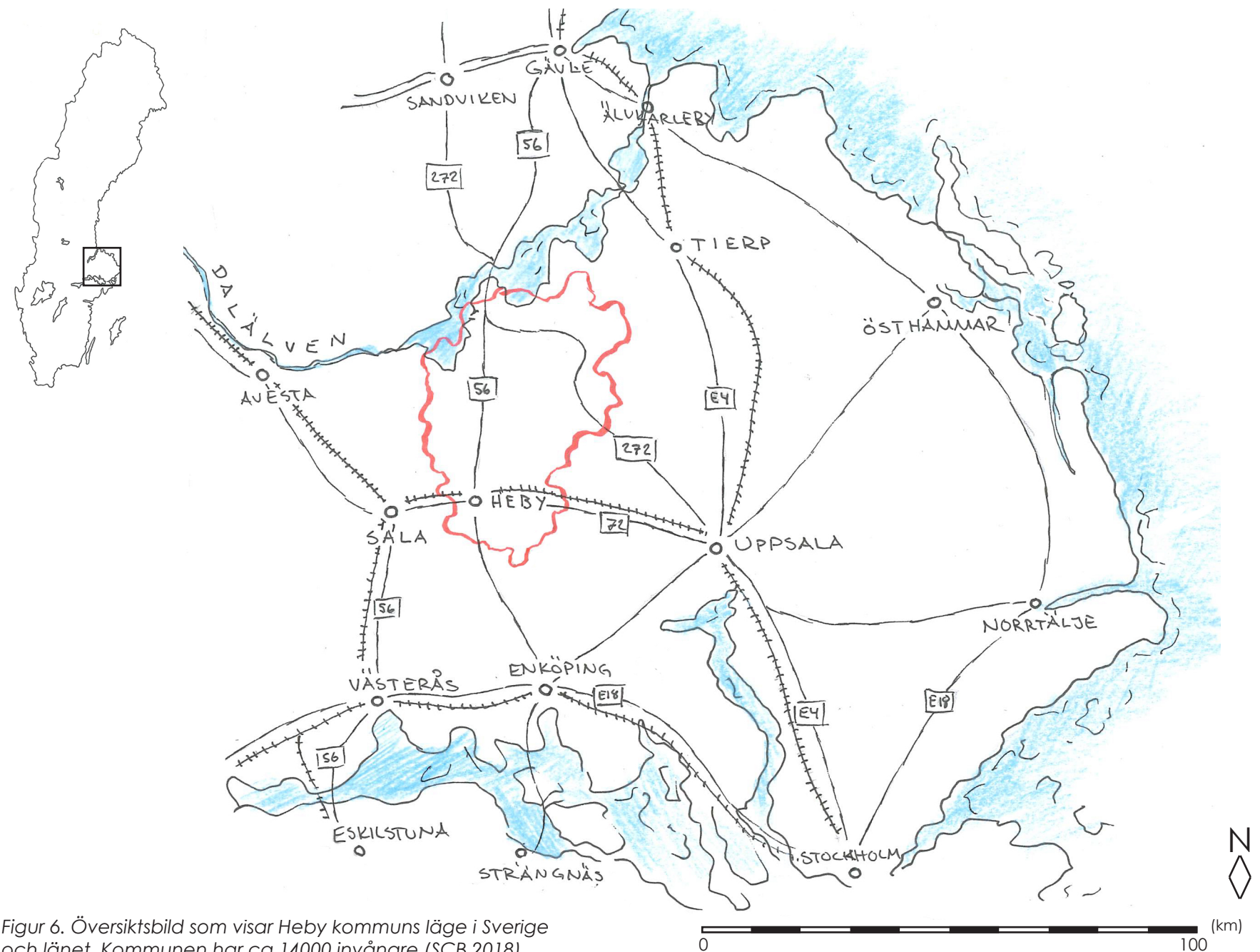
För vårt kandidatarbete inom landskapsarkitektur gjorde vi en idégestaltning av en allé bestående av visuellt olika träd i ett fiktivt gaturum (Alenvall & Löfstrand 2017). Vi ville nu ta erfarenheterna av trädgestaltning från det arbetet vidare och tillämpa dem på faktiska platser. Under kandidatarbetet fick vi även kontakt med Heby kommun och viss insyn i deras problematik kring träd i kommunens tätorter. Denna problematik grundade sig främst i bristande kunskap om befintliga träd samtidigt som det enligt kommunens trädgårdsmästare Louise Gustafsson¹ finns en förhoppning om att kunna utveckla trädbestånden.

Heby kommun är en landsbygdskommun med sex tätorter och ytterligare två småorter vilka har en stor geografisk spridning över kommunens relativt stora yta (se figur 7). Utöver invånarna i dessa orter finns det i kommunen även en stor andel boende på landsbygden. Den geografiska spridningen och att alla orter är relativt små har gjort att ingen ort har utvecklats till en tydlig centralort utan i stället finns det två huvudbygder (se figur 7), en i norra kommundelen och en i södra, med tre tätorter knutna till vardera (Heby kommun 2013a, s. 9; Heby kommun 2013b, s. 5).

Dessa förutsättningar skapar enligt kommunens översiktsplan en rad planeringsmässiga utmaningar, men innebär även styrkor som ett starkt lokalt engagemang och överskådliga sociala sammanhang. Däremot anser kommunen att sammanhållningen mellan orterna behöver stärkas eftersom aktiviteter och engagemang fortfarande i hög grad kretsar kring den egna hembygden (Heby kommun 2013a, s. 11; Heby kommun 2013b, s. 8, 11). Kommunen har pekat ut arbetet med attraktiva orter som en strategi för att kunna växa som landsbygdskommun, och att orternas utomhusmiljöer har en estetiskt tilltalande utformning är en del i det arbetet (Heby kommun 2013b, s. 9). Träd utgör en viktig del av utomhusmiljöerna. Det finns därför önskemål från kommunens sida¹ att arbeta mer aktivt med träd i tätorterna.

I de fem största tätorterna har kommunen i översiktsplanen pekat ut centrumstråk. Dessa är lokaliserade på centrala platser i orterna där en stor del av ortens service och handelsutbud finns samlad. Idag

1. Louise Gustafsson trädgårdsmästare Tekniska enheten Heby kommun, samtal den 17 maj 2018.

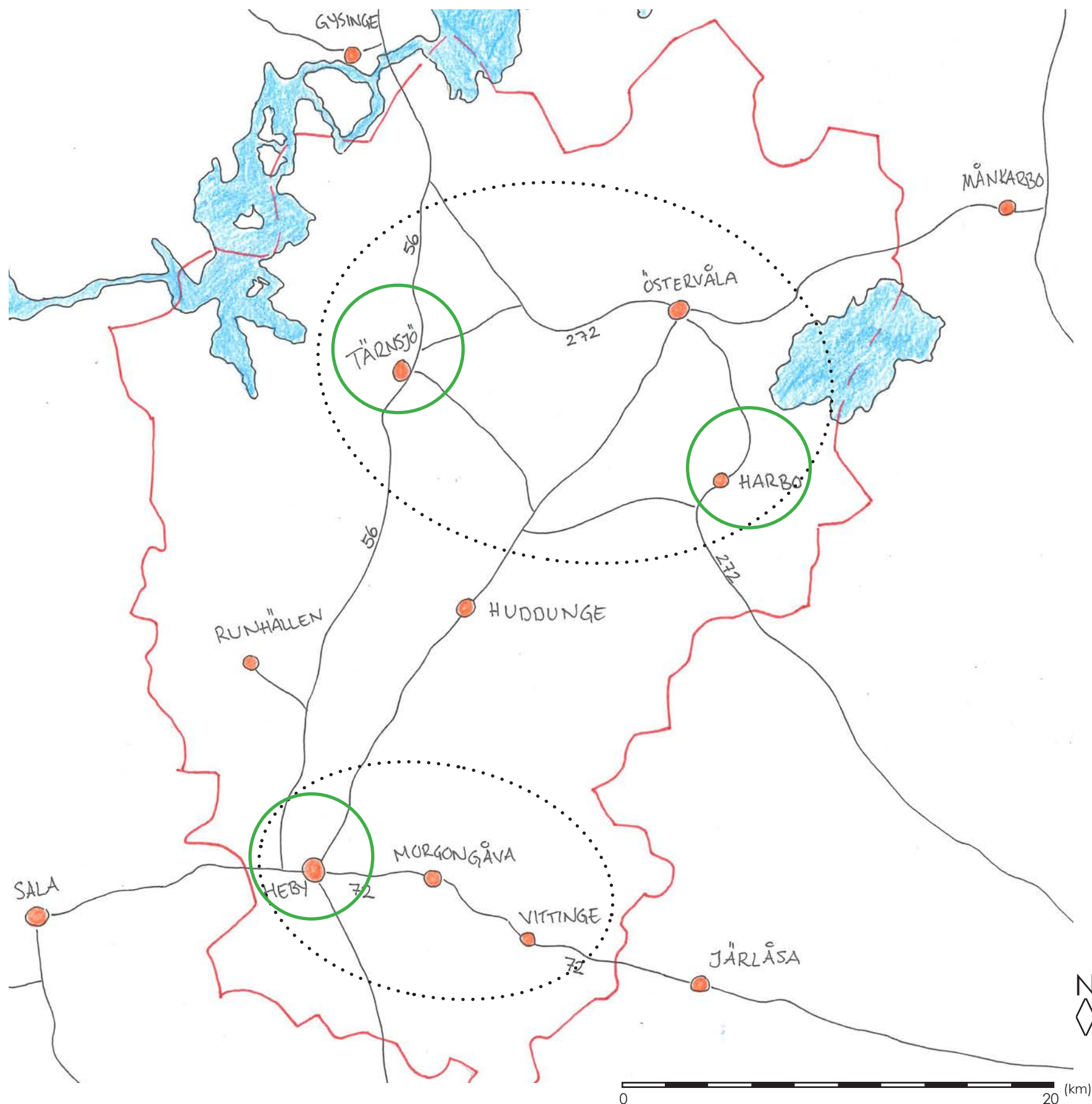
Figur 6. Översiktsbild som visar Heby kommuns läge i Sverige och länet. Kommunen har ca 14000 invånare (SCB 2018). Skala 1:1 000 000 / A3.

är dessa sträckor främst anpassade till biltrafik, men centrumstråken ska enligt översiktsplanen utvecklas för att bland annat förbättra säkerheten för gående och cyklister, öka tillgänglighet och för att knyta samman målpunkter. De ska även vara promenadstråk med fler upplevelse- och vistelsevärden än vad som finns idag. Detta kan till exempel innebära att stråket utvecklas till en plats man gärna besöker och där man stannar en stund längre (Heby kommun 2013b, s. 24-25, 27-29, 31-35).

Hänsyn har tagits till hur Heby kommun önskar utveckla centrumstråken specifikt men även kommunen i stort.

Dessa önskemål om stråkens utveckling stämmer väl med de kvaliteter och upplevelser Dee menar att ett stråk kan ha och vad träd specifikt kan bidra med. Att utveckla dessa kvaliteter med hjälp av träd var inte en förfrågan till oss från Heby kommun, utan vår egen idé och utgångspunkt för arbetet.

Arbetet omfattar centrumstråken i tre av kommunens orter. För att få en geografisk och storleksmässig spridning valdes kommunens största ort Heby i söder, Tärsjö i norr samt en av kommunens minsta tätorter Harbo i öster (se figur 7). Centrumstråkens sträckning

Figur 7. Översiktsbild över orternas spridning i kommunen. De två prickade cirkelarna visar de två huvudbygderna i norr respektive söder. Inringade i grönt är de orter som detta arbete omfattar. Skala 1:250 000 / A3.

i Tärnsjö och Harbos fall modifierades något efter inventering och analys i förhållande till det kommunen pekat ut i översiktsplanen.

Utifrån Dees idéer om vegetationens funktion i stråk (se figur 3) samt kommunens önskemål om stråkens och orternas utveckling formulerades följande punkter som grund för arbetet med förslagen:

- Det lokala engagemanget för den egna orten i kommunen är starkt och tillåts även återspeglas i arkitekturen. Vissa träd i gestaltningen ska för varje ort utgöra element eller rumsligheter som är unika för just orten i fråga.
- För att stärka sammanhållningen mellan orterna i kommunen kan vissa träd skapa element eller rumsligheter som är gemensamma för alla orter
- För att locka människor att färdas genom stråket ska träden länka samman målpunkter, och samtidigt bidra till en attraktiv promenadmiljö.
- Stråken ska också vara en plats för vistelse där folk kan mötas och där träden bildar dessa platser.
- Träd kan välkomna både boende och besökare in i stråken och vägleda dem genom gaturummet.

Syfte

Syftet är att utarbeta förslag för stråk där träden främjar rörelse såväl som vistelse.

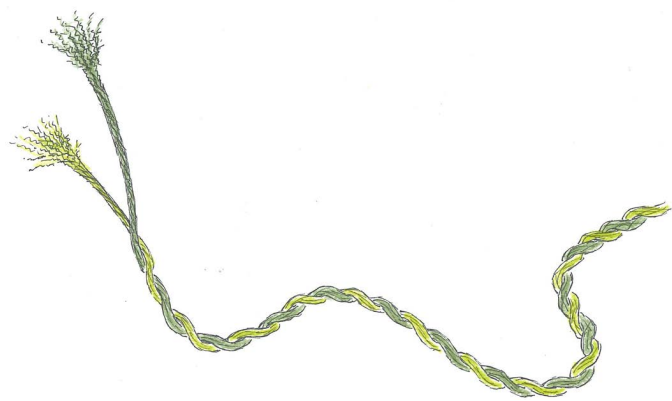
Frågeställning

Hur kan centrumstråken i Heby kommuns tätorter Heby, Tärnsjö och Harbo gestaltas med träd för att skapa promenadstråk med upplevelse- och vistelsevärden?

Avgränsning

Arbetet omfattar inte projektering av förslaget eller etablering av de föreslagna träden.

A R B E T S Ä T T

Gestaltungsprocessen och vårt samarbete kan liknas vid ett tvåtrådigt garn. Ett garn består av ett stort antal fibrer, liksom vårt projekt har bestått av ett stort antal idéer. Fibrerna löper omlott om varandra, nya fibrer tar vid och andra tar slut, men aldrig alla samtidigt. Att det är många fibrer i tråden gör den starkare.

På samma sätt har vår process bestått av ett stort antal idéer som har dykt upp vid olika tidpunkter under arbetets gång, många av dem har hängt med en tid och därefter har andra tagit vid, men alla finns kvar som viktiga pusselbitar i processen vilka har varit viktiga för och har påverkat slutresultatet, och som erfarenheter vi bär med oss.

För att garnet ska bli starkt och balanserat tvinnas två trådar samman. Vårt samarbete kan liknas vid dessa två trådar, i det här projektet har vårt samarbete format processen och gjort det slutgiltiga förslaget mer genomarbetat och välutvecklat än om vi hade gjort det var för sig utan att fläta samman våra tankar, kunskaper, erfarenheter och idéer.

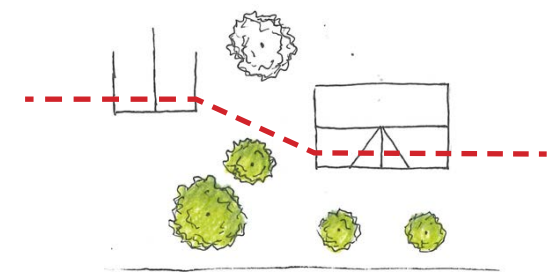
Arbetet genomfördes med gestaltning som metod. I detta avsnitt presenteras parametrar för inventering, analysmetoder, samt vår idégenereringsprocess och samarbetsform.

Inventering

Inventeringarna genomfördes under september och början av oktober 2018. Stråken besöktes i dagsljus och inventeringarna gjordes av oss gemensamt. Lakttagelserna noterades genom anteckningar, skisser och fotografier.

Stråkens rumsliga avgränsning sattes till husliven på den angränsande bebyggelsen och samtliga träd som stod inom detta område samt byggnaderna som avgränsade stråket inventerades (se figur 8). I de fall det fanns träd som påtagligt påverkade stråket utanför denna avgränsning noterades även dessa. Det kunde till exempel handla om en allé som genom sin betydande volym påverkade. Byggnaderna inventerades utifrån placering och antal våningar.

Vid inventeringen av träden noterades vilka träd som fanns längs stråken samt deras placering. Träden inventerades utifrån art, storlek, ålder, en- eller flerstamigt samt tecken på försämrad vitalitet. Trädens storlek bedömdes i relation till omgivande bebyggelse där ett träd som var ungefär lika högt som ett envåningshus klassades som litet, ett träd som var lika högt som ett två- eller trevåningshus klassades som medelstort och ett träd som var högre än ett

Figur 8. Schematisk illustration över inventeringens rumsliga avgränsning. Husliven utgjorde gränsen för de inventerade träden (färglagda).

trevåningshus klassades som stort.

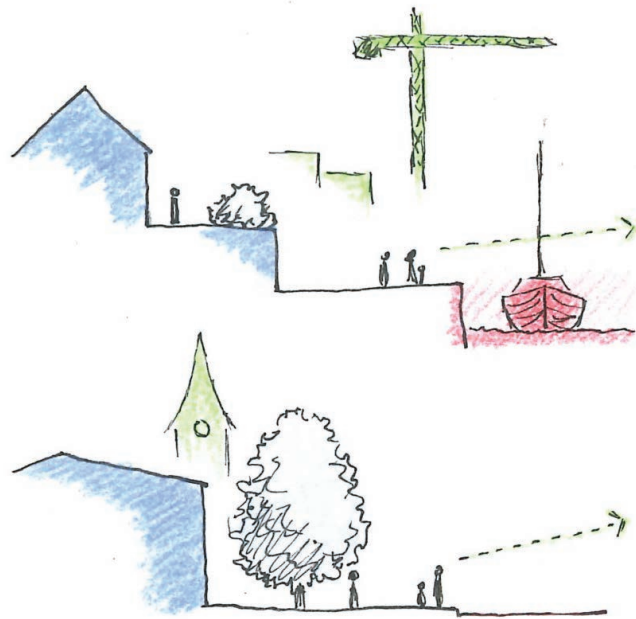
Trädens ålder bedömdes utifrån om trädet var ungt, vuxet eller gammalt. Denna bedömning gjordes utifrån indelningen i *Standard för trädinventering i urban miljö* (Östberg, 2015, s. 15), enligt vilken ett ungt träd karakteriseras av stark tillväxt men liten blomning och fruktsättning, ett vuxet träd har istället ofta blomning och fruktsättning men en mindre tillväxt än det unga trädet medan ett gammalt träd karakteriseras av avtagande tillväxt och vitalitet. För bedömningen av försämrad vitalitet inventerades döda partier i kronan, gles krona, bladfärg och -storlek samt skotttillväxt.

I stråken inventerades även målpunkter samt trafiksituation. Målpunkter utgjordes främst av butiker men även viktiga platser som busshållplatser eller målpunkter för vistelse. Trafiksituationen inventerades utifrån dominerande trafikslag samt vilka ytor som fanns för gående och cyklister.

Analys

Den rumsliga analysen utfördes inom inventeringens avgränsningar och tog avstamp i den danska SAVE-metodens *byfrontanalyse* (Stahlschmidt & Nellemann 2009). Metoden används i landskapsanalyser av danska kustkommuner, där även gränsen mellan hav och land utgör ett viktigt inslag i miljön, men där havet blir en barriär (Stahlschmidt & Nellemann 2009). I analyserna av centrumstråken använde vi de tre punkterna viktiga rumsskapande byggnadsverk, dominerande byggnadsverk och siktlinjer (se figur 9). Då Dee menar att stråk kan innehålla både utvidgande och mer omslutna rum var det viktigt att få en uppfattning om vilka rumskapande volymer och öppna vyer som finns längs stråken för att de föreslagna träderna i arbetet skulle placeras på lämpliga platser för att fylla sin tänkta funktion. Observationerna fångades i skisser, text och foton.

Analysen av centrumstråkens potential utgick från Dees (2001) ovan nämnda element för ett stråk med flera funktioner, nämligen att det ska fungera både för rörelse, vistelse samt ha intressanta entréer. Analysen innehöll bedömning av lämpliga ytor för rörelse respektive vistelse, samt ytor för lämpliga entréer. Utifrån

Figur 9. Schematisk illustration över de element som ingick i analysen. Röd färg är hav utgör barriär och en avgränsning för rummet i byfrontanalysen. Blå färg är markant rumsskapande byggnader, medan grön färg är dominerande byggnadsverk. Den streckade pilen symboliserar viktiga siktlinjer.

dess identifierades platser längs stråken där det fanns utrymme att utveckla dessa kvaliteter med träd.

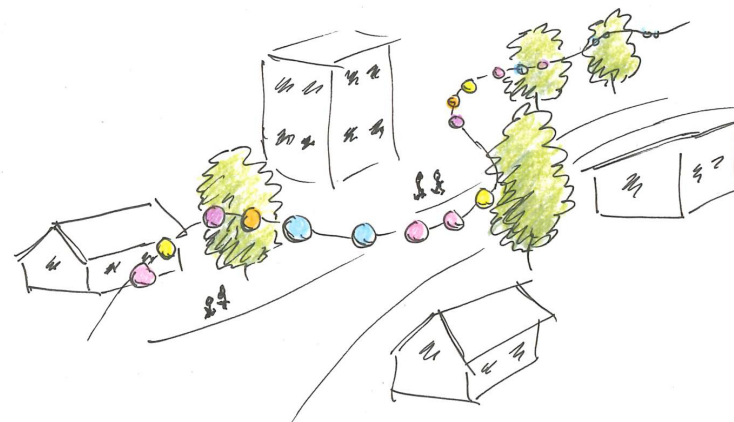
De inventerade träderna analyserades utifrån vitalitet och upplevelsevärden. I analysen av de inventerade trädens vitalitet gjordes en samlad bedömning utifrån omfattningen av de inventerade faktorerna för försämrad vitalitet. Utifrån detta klassades trädets vitalitet som god, måttlig eller dålig. Träderna analyserades även med avseende på deras platsbildande egenskaper, då befintliga platsbildande träd är värdefulla inslag i enlighet med Dees teorier att stråk även bör främja vistelse. Vidare analyserades även huruvida trädets utgjorde en visuell fokuspunkt i stråket och trädets förmåga att rama in stråket. Särskilt starka karaktärsdrag som bidrar till upplevelsen av träderna noterades också.

Program

Utifrån analysen utformades ett program för vardera av stråken där önskade förändringar presenterades. Fokus låg på tillägg av träd för att komplettera saknade egenskaper längs stråken, men även ändringar i trafiksituationen presenterades.

Koncept

Ett koncept fungerar som en bärande idé (Lawson 2005, s. 189) eller ett samlingsbegrepp för starka aspekter som bär projektet (Krupinska 2016, s. 157). I det här arbetet fungerade konceptet som en bärande idé i gestaltandet av stråken. Syftet var att få en sammanhållen gestaltning för de tre stråken och en röd övergripande tråd mellan förslagen.

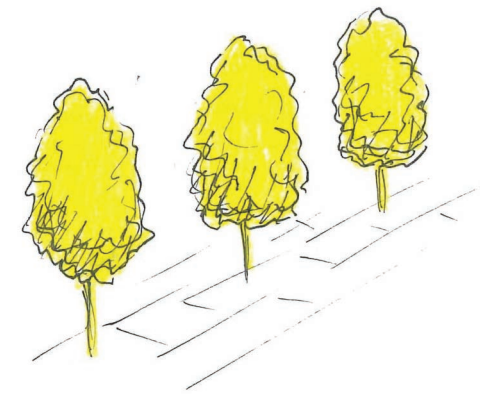
Figur 10. Konceptet går som en röd tråd genom och mellan centrumstråken.

Designprinciper

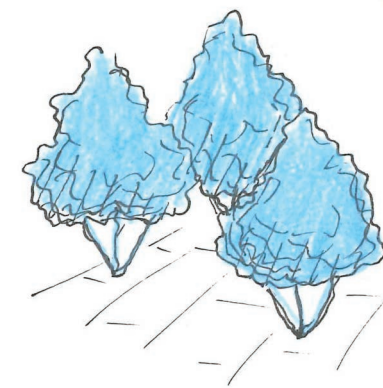
Dee (2001, s. 100) beskriver alléer som visuellt ledande och riktiningsförstärkande element i stråk. I det arbetet karakteriseras därför träd som främjar rörelse framför allt av enstammiga träd i rader (se figur 11).

Som en motpol till de enstammiga träderna i rader och för att istället främja vistelse använde vi oss i arbetet av flerstammiga träd i grupper. Idén var att de flerstammiga träderna i grupper bildar små platser och rum längs stråken (se figur 12) där människor kan vistas.

Robinson (2004, s. 36) beskriver vikten av träd som visuella fokuspunkter som drar blicken till sig. Träd som markerar entréer utgör i det här arbetet en kontrast mot omgivande miljö i avseende på skala, form, färg eller textur för att leda in besökaren i stråket.

Figur 11. Illustration över enstammiga träd i rad med syfte att främja rörelse.

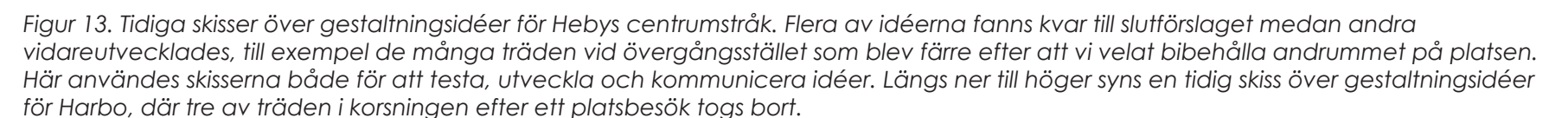

Figur 12. Illustration över flerstammiga träd i grupp med syfte att främja vistelse.

Skisser användes i arbetet för att testa, utveckla och kommunicera idéer. Enligt Travis (2015, s. 6) är skissande ett viktigt verktyg för att se. För att kunna rita av ett objekt behöver det analyseras på ett mer omfattande sätt än när det bara iakttas. Form, textur, rytm och komposition är några element som behöver granskas. Skissprocessen är därför enligt Travis ett sätt att utveckla sin kreativitet och väcka sina sinnen.

Skissarbetet skedde både gemensamt och individuellt. För en del platser längs stråket gjordes timskisser för att pröva många olika idéer snabbt. Timskissen gjordes individuellt och idéer från de olika skisserna plockades därefter ut och sammanställdes i en gemensam idé som vi senare arbetade vidare med.

Inventering och analys för de respektive centrumstråken presenterades i plankartor och principillustrationer. Efter respektive ords inventering och analys följer förslaget. Dessa presenteras som isometriska perspektiv för att ge en bild av hela gaturummet. För att tydliggöra skillnaderna mellan befintliga och föreslagna träd illustrerades befintliga träd i grönt, medan föreslagna träd presenterades i färgerna orange, gul, blå, lila och rosa.

G E S T A L T N I N G

Figur 14. Foto över de tre olika pärlbanden som koncept för stråkens gestaltning. Från vänster: Heby, Tärnsjö, Harbo.

I det här avsnittet presenteras de resultat som gestaltungsprocessen har lett fram till, från koncept fram till färdiga förslag.

Koncept

Tidigt i processen formulerade vi konceptet *pärlband*. Konceptet hade sin grund i en formulering i kommunens översiktsplan där orterna i söder beskrivs ligga som på ett pärlband (Heby kommun 2013b, s. 6). Konceptet utvecklades sedan utifrån stråkens olika förutsättningar.

Vi använde konceptet i vårt arbete med att gestalta stråken genom att träden representerade pärlorna. Vissa träd representerade större och mer utmärkande pärlor på bandet medan andra motsvarade mindre pärlor mellan de större, men vilka också var lika viktiga för att helheten skulle bli ett pärlband. Pärlbanden såg olika ut i de olika orterna och inspirerades av olika sorters pärlor: från plast- och träpärlor för pyssel till äkta pärlor i smycken (se figur 14).

Landskaps- och karaktärsbeskrivning

Heby kommun är en uppländsk landsbygdskommun belägen mellan Dalälven i nordväst, sjön Tämna i nordost och Mälardalens jordbrukslandskap i söder. Landskapet består till betydande del av skogsmark med inslag av åker- och hagmark. Kommunen genomkorsas från norr till söder av Dalkarlsåsen.

Orterna Harbo och Östervåla ligger i kommunens nordöstra del i ett låglänt odlingslandskap med flacka odlings- och betesmarker. Träd och mindre skogspartier återfinns på de höjder som finns i det annars öppna och flacka landskapet och bryter av åker- och betesmarken. På landskapets höjdpunkter är även bebyggelsen placerad.

Heby tätort ligger i ett kuperat, odlingspåverkat landskap. Runt tätorten bryts den kuperade moränmarken upp av större sammanhängande lerjordar i söder och öster. Landskapet är mycket varierat, området norr om Heby utgörs av skogsbygd medan det söderut är ett öppnare landskap som i högre utsträckning domineras av småjordbruk med gamla byar och spridda gårdar. Dalkarlsåsen som sträcker sig genom Heby framträder tydligast norr om tätorten.

Liksom Heby ligger även Morgongåva och Vittinge på gränsen till samma kuperade, odlingspåverkade skogslandskap. I anslutning till bebyggelsen finns stora inslag av odling i ett område som annars utgörs av skogsbygd. Landskapet norr om Morgongåva och Vittinge består av skogsmark med mycket berg i dagen. Området utgör en historisk skogsbygd och landskapet domineras av tall, björk, myrar och mossar.

Tärnsjö är belägen på norra delen av Dalkarlsåsen. I åslandskapet finns ofta en pelarsalslik karaktär och på åsryggen växer främst grov, gles tallskog. Längre ner på åsen kommer mer inslag av björk och gran.

Figur 15. Dalälven och Färnebofjärdens nationalpark utgör den nordvästra gränsen för kommunen och är ett viktigt natur- och rekreationsområde för både lokalbefolkning och gäster från andra delar av regionen.

Figur 16. Heby kommun består till stor del av skogsmark som varierar från industriskog till mer opåverkade partier. Bilden visar den pelarsalslika tallskogen på Dalkarlsåsen.

Figur 17. Ingbo källor är ett populärt besöksmål. Källorna ligger i en lågpunkt i terrängen där grundvattnet trycks upp ur marken. Vattnet från källorna driver en kvarn där man om somarna maler mjöl.

Väster om Tärnsjö tar älvdalslandskapet vid med Färnebofjärden - en av Sveriges nationalparker. Landskapet domineras av skog, men utgörs här av en variation av myrmarker och barrskog med norrlandskaraktär och sydliga lövskogar med inslag av ek och lind.

Järnvägen mellan Uppsala och Sala löper genom den sydligaste delen av kommunen och betjänar idag Heby och Morgongåva stationer. Historiskt har tegelbruk, sågverk och möbeltillverkning i Östervåla varit framträdande industrier i kommunen. Idag har de kompletterats med lagerverksamhet för stora företag som Adlibris och Apotea. Kommunen profilerar sig som hästkommun och ridsporten och friluftslivet, särskilt längs Dalälven, är viktiga rekreationsmöjligheter.

Figur 18. De låga dalarna med åker- och betesmark mellan de högre skogsklädda markerna är en vanligt förekommande vy i kommunen.

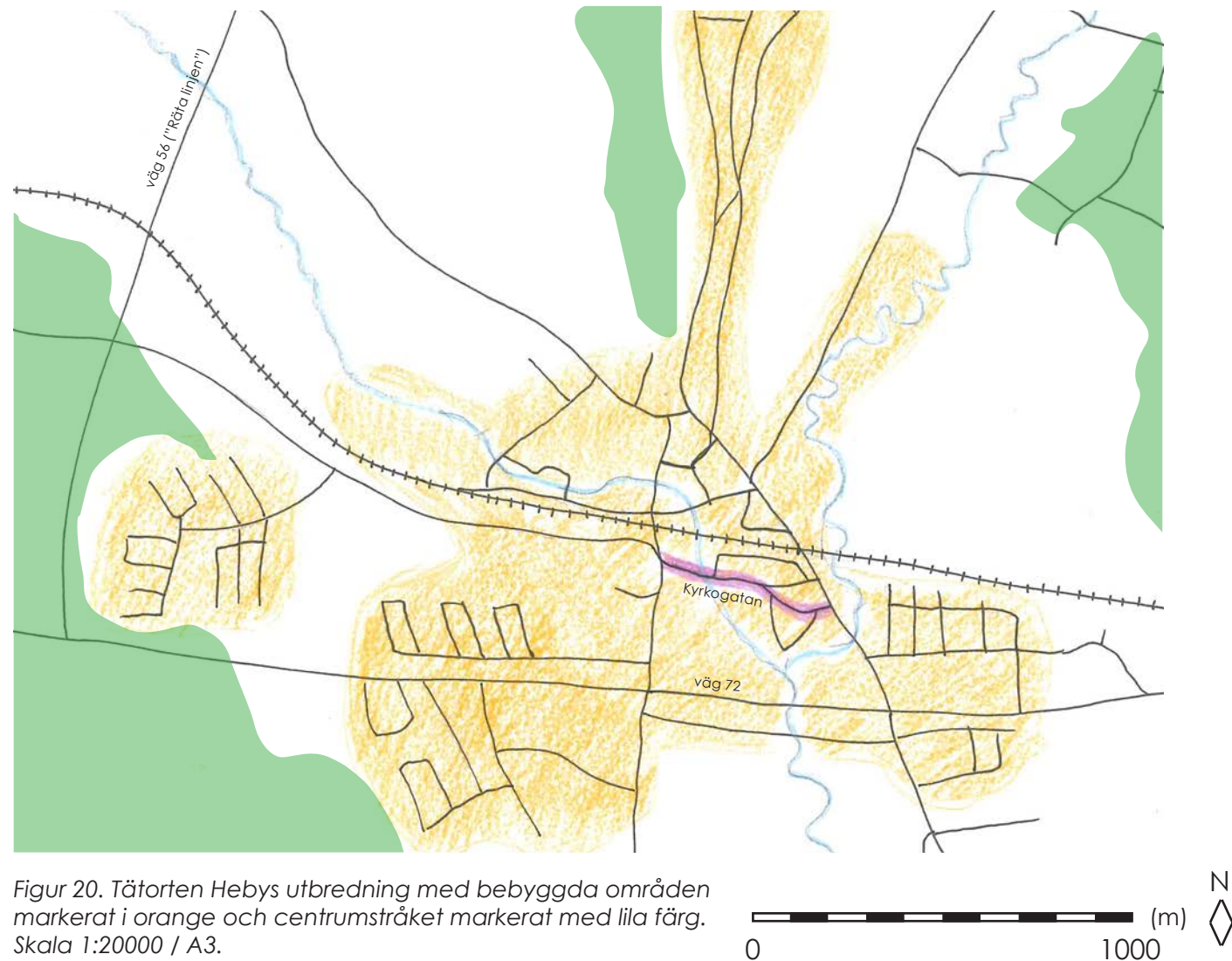
H E B Y

KARAKTÄRSBESKRIVNING

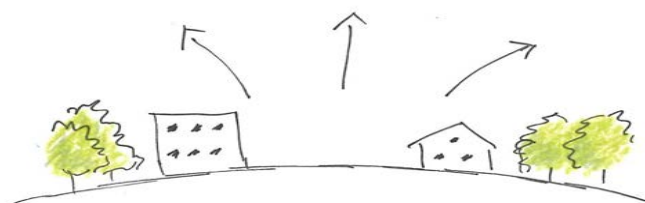
Heby tätort är med sina drygt 2700 kommunens största ort. Ytterligare ett tusental personer bor på den omkringliggande landsbygden. Orten utgör kommunens administrativa centrum och här finns också offentlig service som vårdcentral, vård- och omsorgsboende, sport- och simhall samt skola från årskurs 1 till 9.

Hebys centrumstråk sträcker sig längs Kyrkogatan där även den större delen av ortens kommersiella service är belägen (Heby kommun 2013b, s. 24-25). Enligt kommunen (Heby kommun 2013b, s. 24) motverkas utvecklingen av centrumstråkets kvaliteter av att det idag främst är anpassat för biltrafik. Intentionen är att utveckla stråket till att bli "en plats man gärna besöker" och "en plats där man gärna stannar en stund längre" (Heby kommun 2013b, s. 24). Inom orten finns även som mål att skapa sammanhängande promenadstråk (Heby kommun 2013b, s. 26).

Vår bedömning är att centrumstråkets sträckning är väl utfänt i och med det centrala läget och det utbud av service som finns i området.

Figur 20. Tätorten Hebys utbredning med bebyggda områden markerat i orange och centrumstråket markerat med lila färg. Skala 1:20000 / A3.

Figur 19. Från centrumstråket i Heby upplevs omgivande landskap bara i någon större utsträckning vid ett fåtal platser där det är öppnare och mindre bebyggelse. Längs större delen av stråket kantas gatan av byggnader som ramar in gaturummet och bryter siktlinjerna mot omgivningen. Trots detta upplevs stråket som öppet.

Figur 21. I den centrala delen av orten finns både bostäder, handel och service.

Figur 22. Bebyggelsen i orten utgörs till största del av villor samt flerbostadshus i två till tre våningar.

INVENTERING

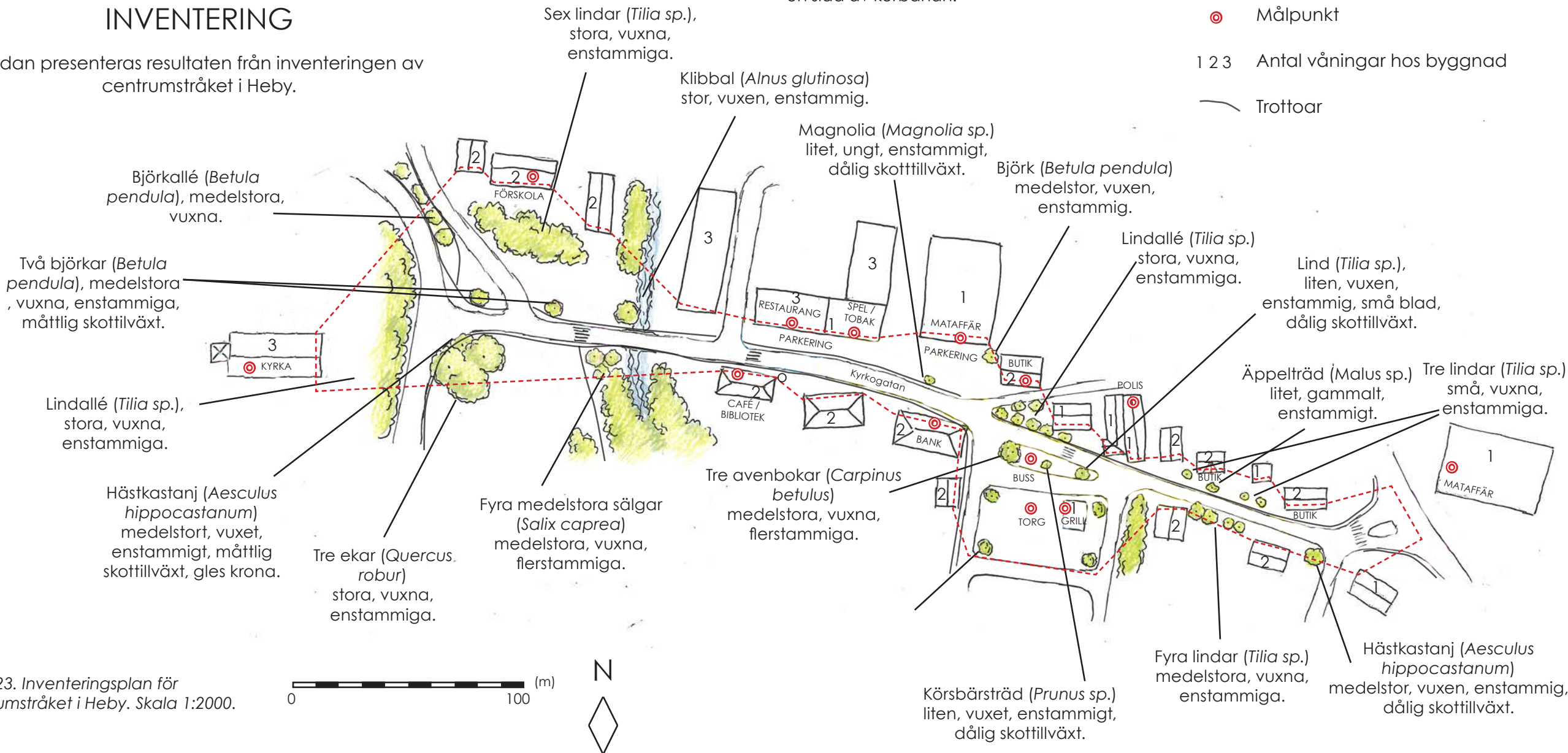
Nedan presenteras resultaten från inventeringen av centrumstråket i Heby.

Trottoarer finns längs
hela stråket på minst
en sida av körbanan.

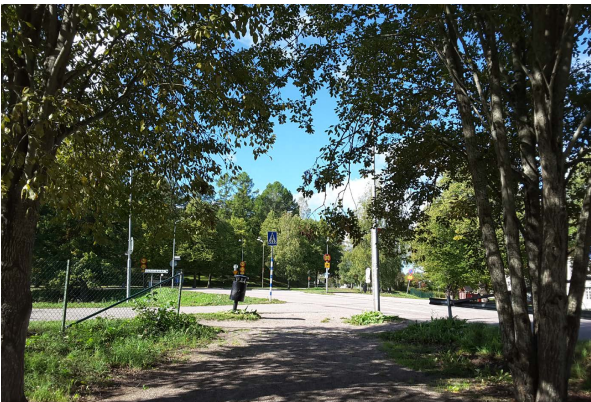
----- Gräns för inventering

 Målpunkt

1 2 3 Antal våningar hos byggnad

 Trottoar

Figur 23. Inventeringsplan för centrumstråket i Heby. Skala 1:2000.

Figur 24. Utblick från sälglunden mot entrézonen i stråkets västra del.

Figur 25. Stråkets västra del med caféet till vänster i bild och klibbalen och björkarna på stråkets högra sida. Längst bort syns kyrktornet sticka upp.

Figur 26. Ytan utanför restaurangen och tobaksaffären nyttjas främst som parkeringsyta.

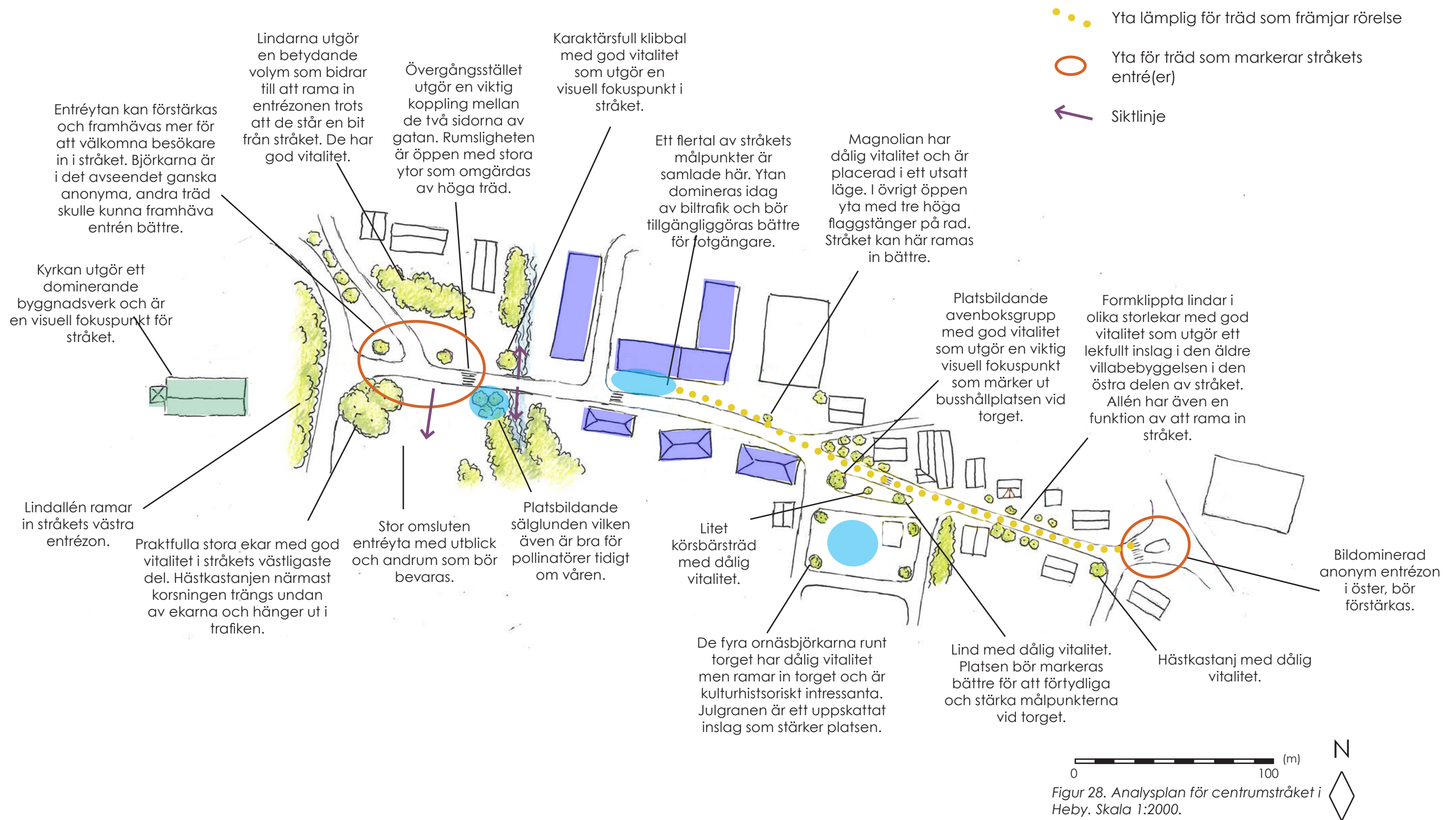

Figur 27. Höga lindar ramar in stråket. Längre bort skymtar de mindre lindarna.

H E B Y

ANALYS

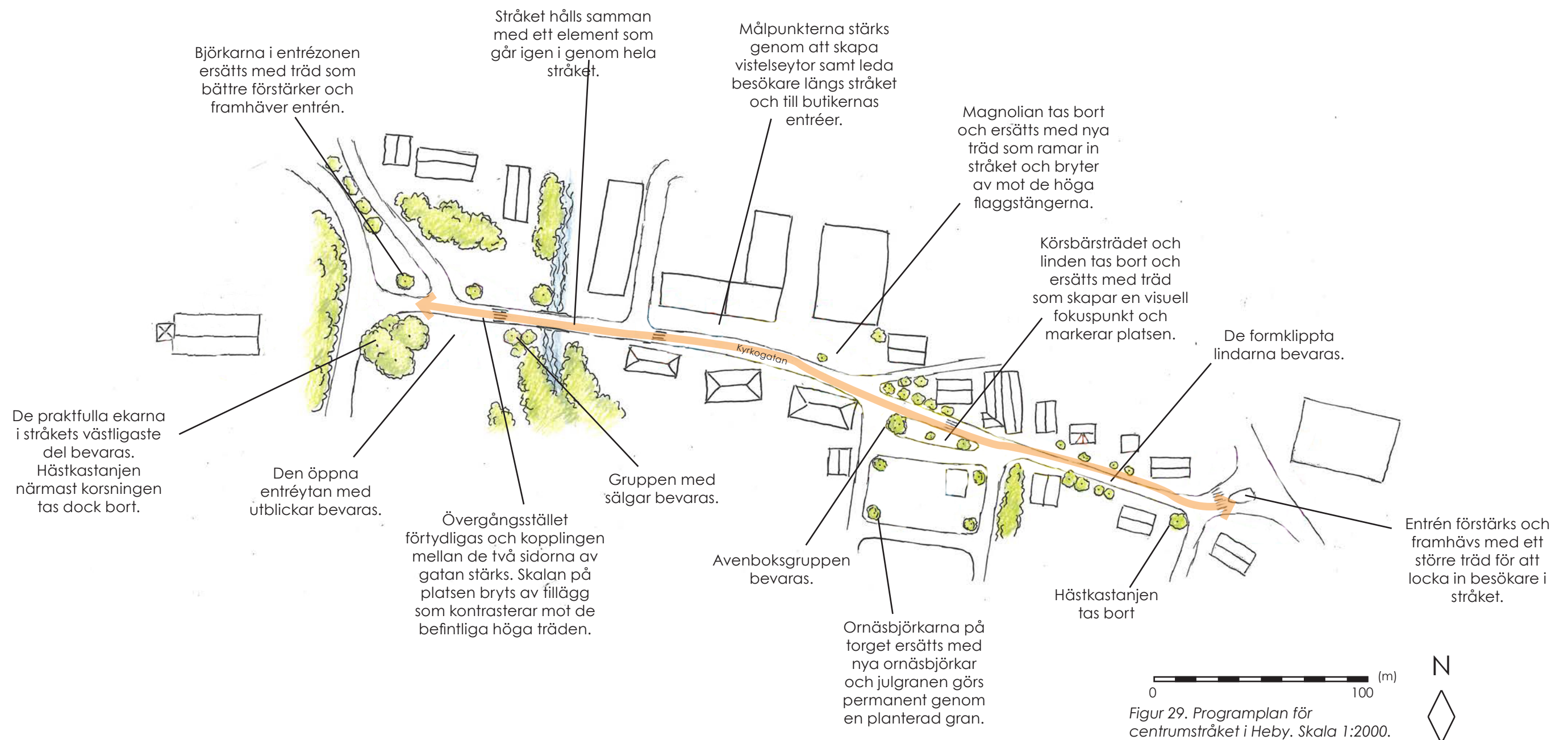
Nedan presenteras resultaten från analysen av centrumstråket i Heby.

H E B Y

PROGRAM

Nedan presenteras de programpunkter som formulerades för centrumstråket i Heby.

H E B Y

FÖRSLAG

Hebys pärlband består av några större pärlor vilka sticker ut i kontrast till de övriga mindre pärlorna däremellan.

Tallarna (*Pinus sylvestris*) utgör vägledarna längs stråket i Heby. Då centrumstråket svänger lätt bildar det en sträcka där du vill upptäcka vad som finns runt nästa hörn. Tallarna med sina varierade kronformer och uppåtsträvande karaktär är placerade för att höja nyfikenheten hos de som rör sig längs stråket och leda de till nästa intressanta plats längs stråket.

Buskträd planteras mellan flaggstängerna för att skapa en kontrast mellan smalt-högt och lågt-brett. Buskträden har en rundad form som når över ögonhöjd, men ett sirligt bladverk gör att upplevelsen inte blir trängd.

De formklippta lindarna (*Tilia* sp.) utgör flera varierande former längs stråket - från små runda kronor till mer ovala. De nuvarande hamlingsplanerna för träden behålls för att bevara både träden och mångfalden av kronformer.

Sälglunden (*Salix caprea*) och övergångsstället förstärks med två mindre **vårblommande träd** för att markera åstråket och de parkkvalitéer som tar vid här. Träden har en välkomnande funktion till stråket och kontrasterar med sin ringa storlek till träden runt om, samtidigt som deras blygsamma antal inte tar upp för mycket av entrézonens andrum eller blockerar siktlinjen söderut. Av samma anledning är träden **enstammiga**.

Utanför restaurangen är **flerstammiga träd** placerade i grupper för att skapa en plats för vistelse i skydd av träden. Träden har en uppåtsträvande krona med stamhöjd på två meter för att människor ska kunna vistas under. Detaljer som vacker stamfärg, vårblomning eller stark höstfärg samt spännande fruktsättning kan locka till att vilja stanna upp på platsen en extra stund. Vid byggnadens butiksentréer står **enstammiga träd** i par diagonalt ut mot gatan för att leda in människor till butiken och för att inte mista viktiga angöringsplatser till butikerna. Parkeringarna är flyttade ut längs med gatan. Trädens skala är lägre än de angränsande byggnaderna för att minska kontrasten till gatan. Kronorna är ovala och relativt täta. Även här är stamhöjden två meter för att möjliggöra för rörelse under träden.

På torget planteras en **gran** (*Picea abies*) för att agera julgran under jul och nyår, medan den under sommaren utgör en stabil volym för den öppna torgytan. Den koniska formen kontrasterar mot ornäsbjörkarnas (*Betula pendula* 'Dalecarlica') hängande karaktär och verkar som samlingspunkt för besökare på torget.

0 100 (m)

Figur 30. Isometriskt perspektiv över Hebys centrumstråk. De grönfärgade träden är befintliga träd. Skala 1:2000/A3.

A

Figur 31. Vy över de formklippta lindarna i den östra delen av stråket. Lindarna visar på en spännande mångfald tack vare olika förvaltning trots att alla träd utgörs av samma art. I bakgrunden skymtar tallen vid busstorget som utgör en av de unika pärlorna i Hebys pärlband.

B

Figur 32. Vy över den centrala delen av Hebys centrumstråk där majoriteten av stråkets verksamheter finns. Utanför restaurangen till vänster i bild finns två grupper av flerstammiga träd med plats för till exempel uteservering. Bortanför dessa ses de enstammiga träden vilka lockar till rörelse utanför butiksentréerna. Längre ner på stråket syns en av de vägledande tallarna.

C

Figur 33. Vy över den västra delen av Hebys centrumstråk med de mindre vårblomande och välkomnande träden intill övergångsstället och sälglunden till vänster i bilden. I bakgrunden syns lindallén som sträcker sig nedanför kyrkan och de tre ekarna intill korsningen. På motstående sida av korsningen reser sig en av tallarna, vilka utgör det unika inslaget bland Hebys träd.

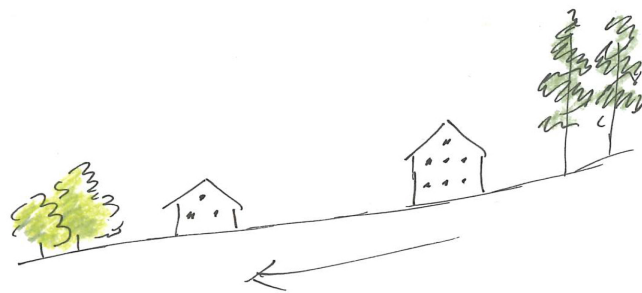
T Ä R N S J Ö

KARAKTÄRSBESKRIVNING

Tärnsjö var tidigare ett stationssamhälle men fungerar numera som serviceort för turism och friluftsliv i Nedre Dalälvsområdet. Utanför samhället sträcker sig även riksväg 56 som är en del av Råta linjen, vilket gör att samhället också fungerar som hållplats för godstrafik. Befolkningen omfattar ca 1200 personer bosatta i tätorten samt ca 900 personer på den omkringliggande landsbygden. I orten finns grundskola från årskurs 1 till 6 samt vård- och omsorgsboende och distriktssköterska. Även viss handel som matvarubutik och ett antal andra butiker finns i centrum. I orten finns utöver ett stort antal små företag även garveri och sadelmakeriskola.

Centrumstråket i Tärnsjö sträcker sig längs delar av Södra och Norra Storgatan (Heby kommun 2013b, s. 33). Kommunens mål är att området ska utvecklas för att öka tillgängligheten och skapa förutsättningar för en vidare utveckling av både offentlig och kommersiell service (Heby kommun 2013b, s. 32). Vid centrumstråket finns även huvudhållplats för busstrafik (Heby kommun 2013b, s. 33).

I det här arbetet kortade vi av stråket söderifrån jämfört med översiktsplanens förslag. Anledningen var den sydligaste delen gick längs villatomter, vilka vi inte bedömde var allmänna målpunkter som skulle inkluderas i centrumstråket.

Figur 34. Centrumstråket i Tärnsjö sträcker sig längs med slutningen på åsen. Höjdskillnaden gör att stråket rammas in på den övre, östra sidan, medan det öppnar upp sig västerut med längre siktlinjer och en öppnare karaktär. I öster kan man ana tallarna uppe på åsen och det är även genom denna natur man färdas när man kommer in i tätorten och fram till centrumstråket från de större vägarna som leder till Tärnsjö.

Figur 35. Tätorten Tärnsjös utbredning med bebyggda områden markerat i orange och arbetets centrumstråk markerat med lila färg. Skala 1:20000 / A3.

Figur 36. Bebyggelsen i centrum domineras av tvåvåningshus med lokaler i bottenplan.

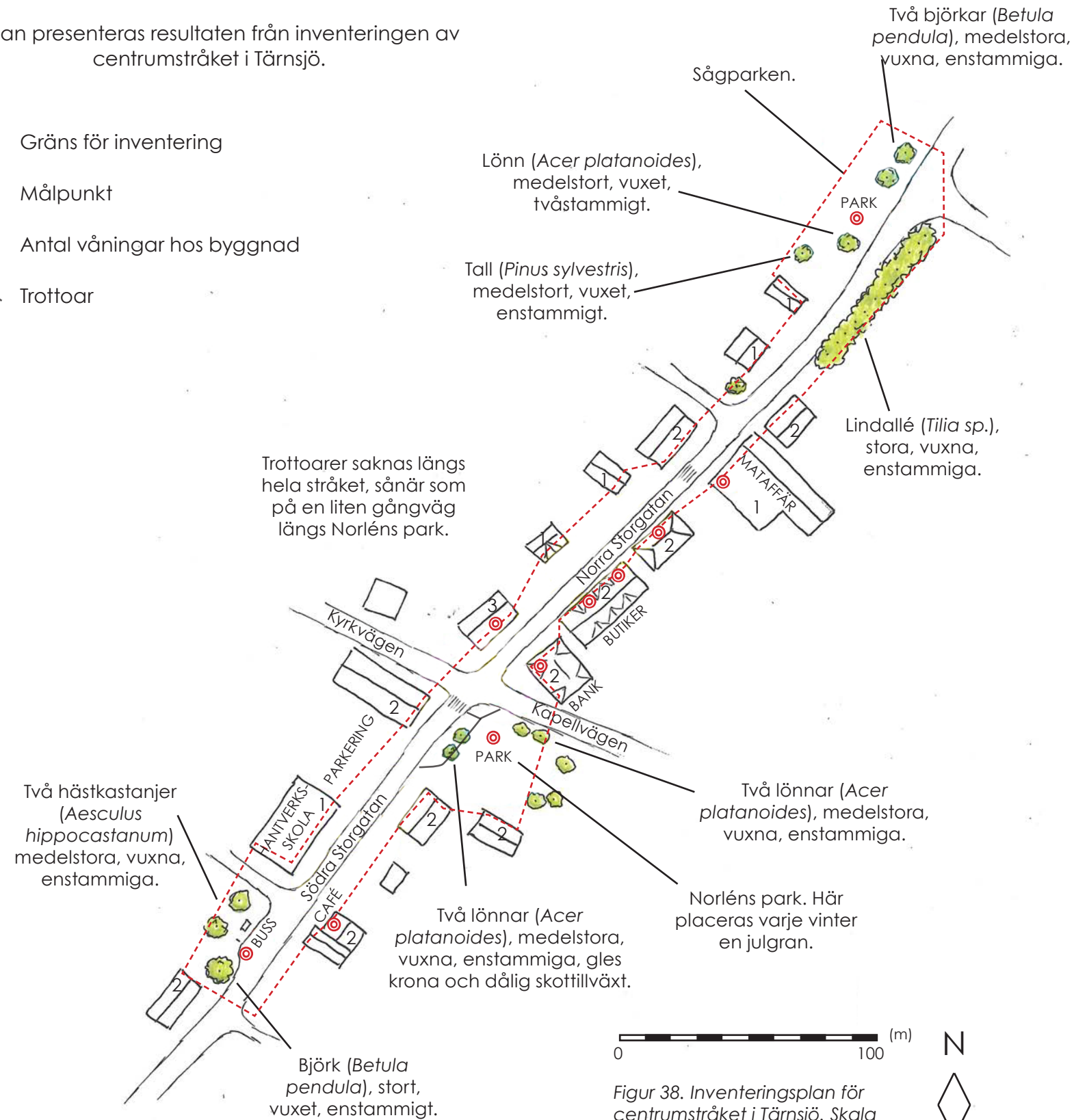
Figur 37. Tärnsjö ligger på en ås. Här sträcker sig Norléns park upp mot kapellet som är placerad högst på åsen.

T Ä R N S J Ö

INVENTERING

Nedan presenteras resultaten från inventeringen av centrumstråket i Tärnsjö.

- Gräns för inventering
- ⊙ Målpunkt
- 1 2 3 Antal våningar hos byggnad
- Trottoar

Figur 38. Inventeringsplan för centrumstråket i Tärnsjö. Skala 1:2000.

2019-03-27
Alexander Alenvall och Hanna Löfstrand

Figur 39. Stråkets norra del med mataffären till höger och lindallén längre bort i bild.

Figur 40. Längs den här sträckan samlas ett flertal av målpunkterna längs stråket.

Figur 41. Lönnarna i den nedre delen av Norrléns park är placerade mellan körbanan och gångvägen.

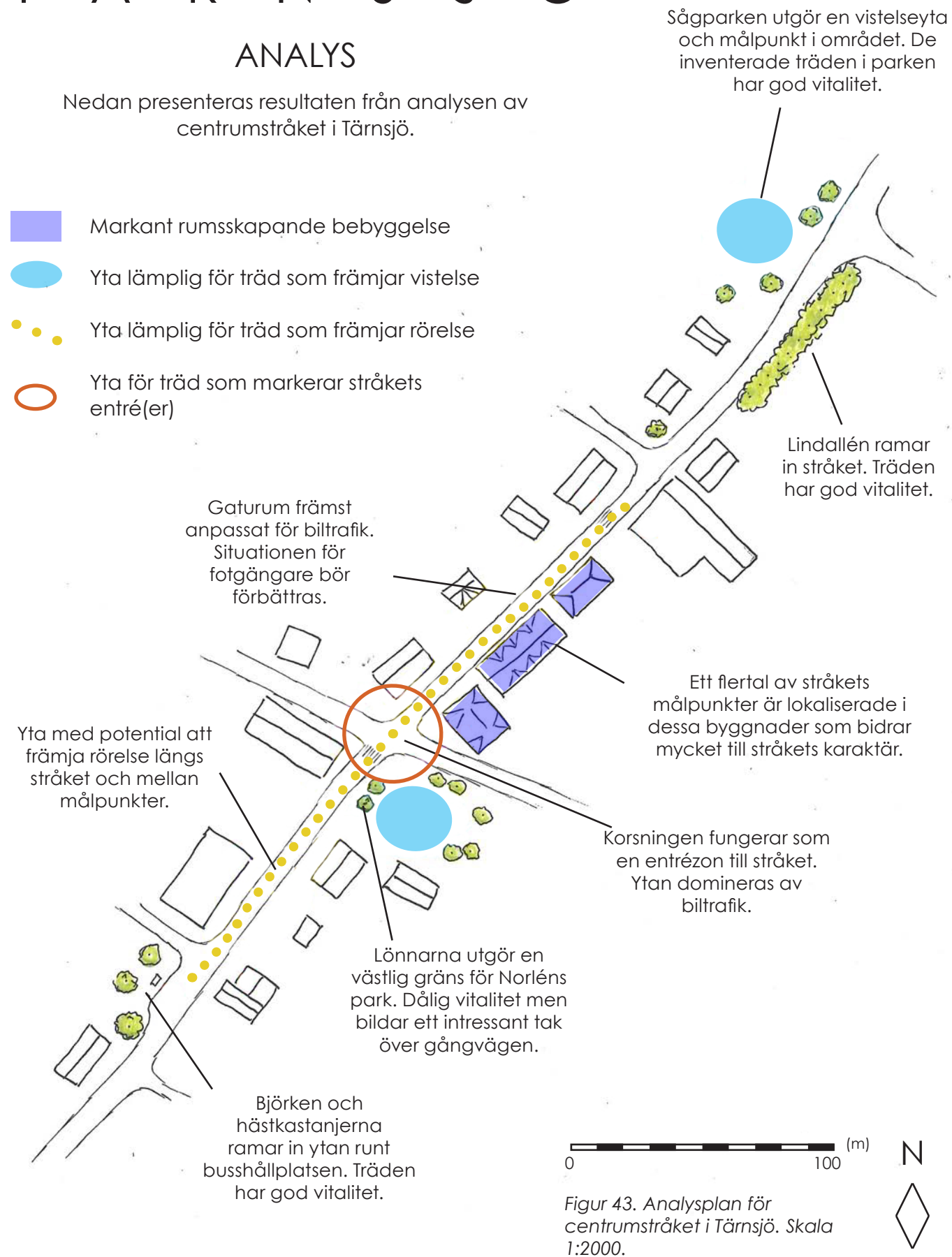
Figur 42. Busshållplatsen i stråkets södra ände med de två hästkastanjerna strax bakom busshållplatsen.

T Ä R N S J Ö

ANALYS

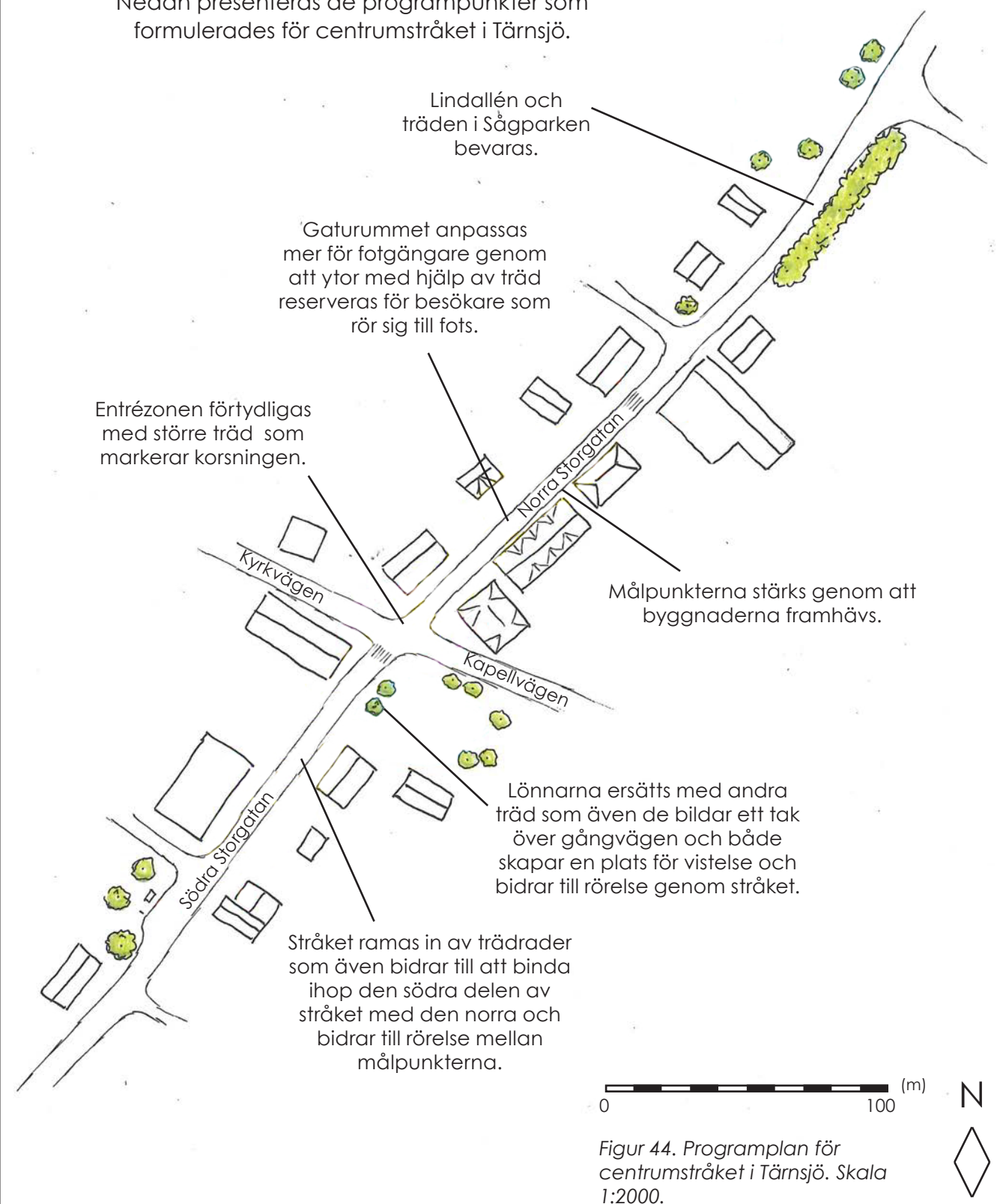
Nedan presenteras resultaten från analysen av centrumstråket i Tärnsjö.

- Markant rumsskapande bebyggelse
- Yta lämplig för träd som främjar vistelse
- Yta lämplig för träd som främjar rörelse
- Yta för träd som markerar stråkets entré(er)

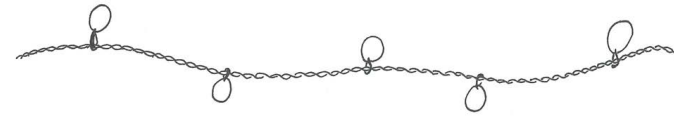
PROGRAM

Nedan presenteras de programpunkter som formulerades för centrumstråket i Tärnsjö.

T Ä R N S J Ö

FÖRSLAG

I Tärnsjö utgörs pärlbandet av en kedja från vilken pärlor hänger som berlocker.

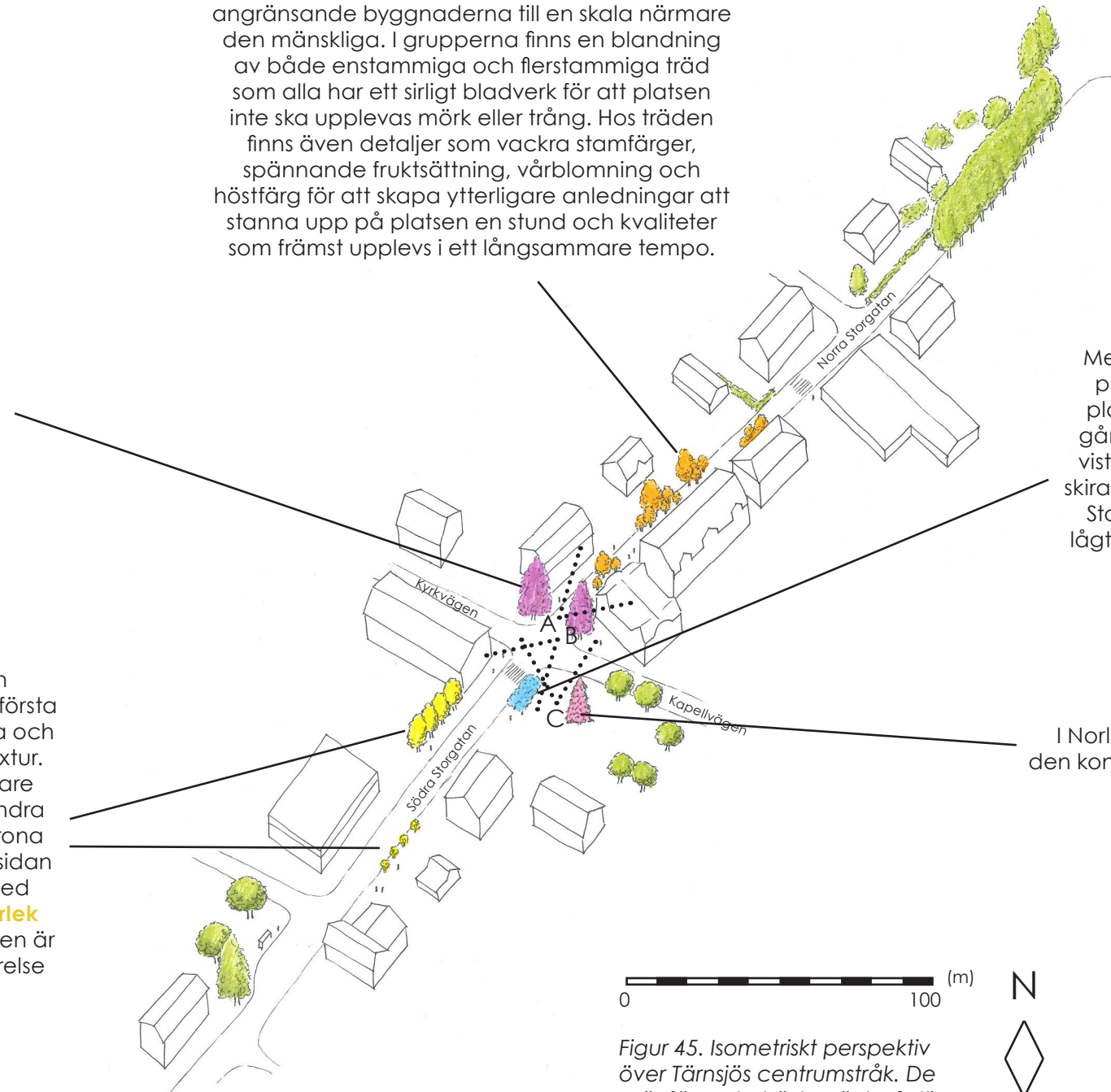
På norra sidan av korsningen Norra och Södra Storgatan och Kyrk- och Kapellvägen står **två stora björkar** (*Betula pendula*) med svepande grenar och luftiga krona och välkomnar in från gatorna i alla fyra vädersträck. Björkarnas ljusa stam och skira krona lättar upp de tunga fasaderna av byggnaderna bredvid. De markerar även en gräns till den del av stråket där gående och cyklister numera prioriteras högre.

På den öppna ytan mot parkeringen planteras **likartade medelstora träd** där första och tredje trädet skiljer sig från det andra och fjärde i raden gällande färg och bladtextur. Det första och tredje trädet får en sirligare krona med smalare blad, medan det andra och fjärde trädet får en mer kompakt krona med större och rundare blad. På andra sidan gatan norr om caféet sätts fyra träd med liknande egenskaper, men **i mindre storlek** för att leka med skalan längs stråket. Träden är enstammiga då de främst ska främja rörelse längs stråket.

Längs Norra Storgatan från korsningen fram till mataffären passerar all trafik i lugnt tempo. Här finns bara ett körfält med plats för möten. **Träden** står omvärtannat på västra och östra sidan om vägen för att skapa ett varierat rum som saktar ner trafiken och leder människor vidare upp mot Sågparken. Träden är placerade i grupper och varierar artmässigt i storlek och karaktär för att öka både den estetiska och biologiska mångfalden i stråket. De olika träderna är små till medelstora för att ta ner skalan från de angränsande byggnaderna till en skala närmare den mänskliga. I grupperna finns en blandning av både enstammiga och flerstammiga träd som alla har ett sirligt bladverk för att platsen inte ska upplevas mörk eller trång. Hos träden finns även detaljer som vackra stamfärger, spännande fruktsättning, vårblooming och höstfärg för att skapa ytterligare anledningar att stanna upp på platsen en stund och kvaliteter som främst upplevs i ett långsammare tempo.

Mellan Södra Storgatan och Norrléns park står **två rader av mindre träd** planterade och bildare ett tak över gångbanan vilket skapar en plats för vistelse och rörelse. Trädens kronor är skira och släpper ner ljus i pelargången. Stammarna är smala och krontaket lågt för att skapa skymtar ut mot både parken och stråket.

I Norrléns park utmärker sig den koniska formen av en **gran** (*Picea abies*).

0 100 (m)

Figur 45. Isometriskt perspektiv över Tärnsjö centrumstråk. De grönfärgade träden är befintliga träd. Skala 1:2000/A3.

A

Figur 46. Vy åt nordost över träden på Norra Storgatan vilka utgör det unika bland Tärnsjös träd. Träden är lägre än de markant rumsskapande byggnaderna för att dra ner skalan på platsen.

B

Figur 47. Vy över pelargången mellan Södra Storgatan och Norlén's park där skira träd bildar ett tak över gångbanan och skapar en plats för vistelse och rörelse. Till höger i bild syns även raden med fyra träd där färg och bladtextur skiljer sig mellan det första och tredje respektive det andra och fjärde trädet i raden.

C

Figur 48. Vy norrut över de välkomnande träden i korsningen mellan Norra och Södra Storgatan samt Kyrkvägen och Kapellvägen.

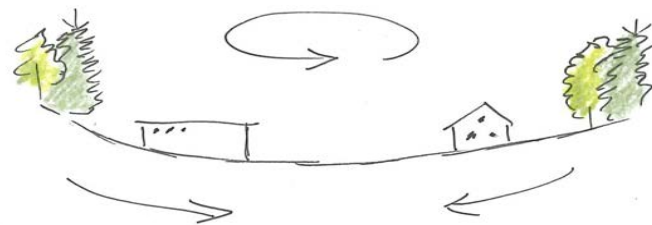
H A R B O

KARAKTÄRSBESKRIVNING

Harbo har främst karaktären av bostadsort, där många arbetspendlar till Uppsala. Orten är fysiskt uppdelad i två skilda delar på var sin sida om ån, med ett bostadsområde i sydväst och ett i nordost. Mellan dessa, är det bara ett fåtal hus som binder delarna samman. Bebyggelsen består till stor del av 1,5-plansvillor med trä- eller tegelfasad. I tätorten bor idag ca 760 personer och på omkringliggande landsbygd nästa lika många. På orten finns grundskola från årskurs 1 till 6 samt matvarubutik

I Harbo saknas det idag ett tydligt centrumområde (Heby kommun 2013b, s. 34). Kommunen pekar ut två områden som skulle kunna utvecklas till ortscentrum, det första är kring Nötmyravägen intill den befintliga matvarubutiken och det andra är att förstärka centrumkaraktären längs väg 272 (Heby kommun 2013b, s. 34-35). Inom orten finns även en intention att skapa sammanhängande promenadstråk (Heby kommun 2013b, s. 34).

Vi utgick från översiktsplanens förslag på centrumstråk, men förlängde stråket norrut längs Uppsalavägen (väg 272) för att en längre sträckning över en till synes outnyttjad avlång gräsyta även skulle kunna stärka stråkets funktion av att binda samman de två delarna.

Figur 49. Stråket längs Uppsalavägen (väg 272) i Harbo upplevs omslutet. Från Uppsala kommer man in på stråket genom en entré av tätare vegetation. Trots att det finns öppna landskap alldeles intill bebyggelsen upplevs inte dessa tydligt från stråket eftersom siktlinjerna bryts av med befintlig vegetation och byggnadskroppar. Bebyggelsen är inte markant rumskapande, utan det är tillsammans med skogen omkring som huskropparna bildar en jämn linje innan himlen tar vid ovanför. Känslan blir att orten omsluts av mestadels skog.

Figur 50. Tätorten Harbos utbredning med bebyggda områden markerat i orange och arbetets centrumstråk markerat med lila färg. Skala 1:20000 / A3.

Figur 51. Från stråket syns en horisont av skog vilket håll man än tittar åt vilket ger en känsla av att orten är omsluten.

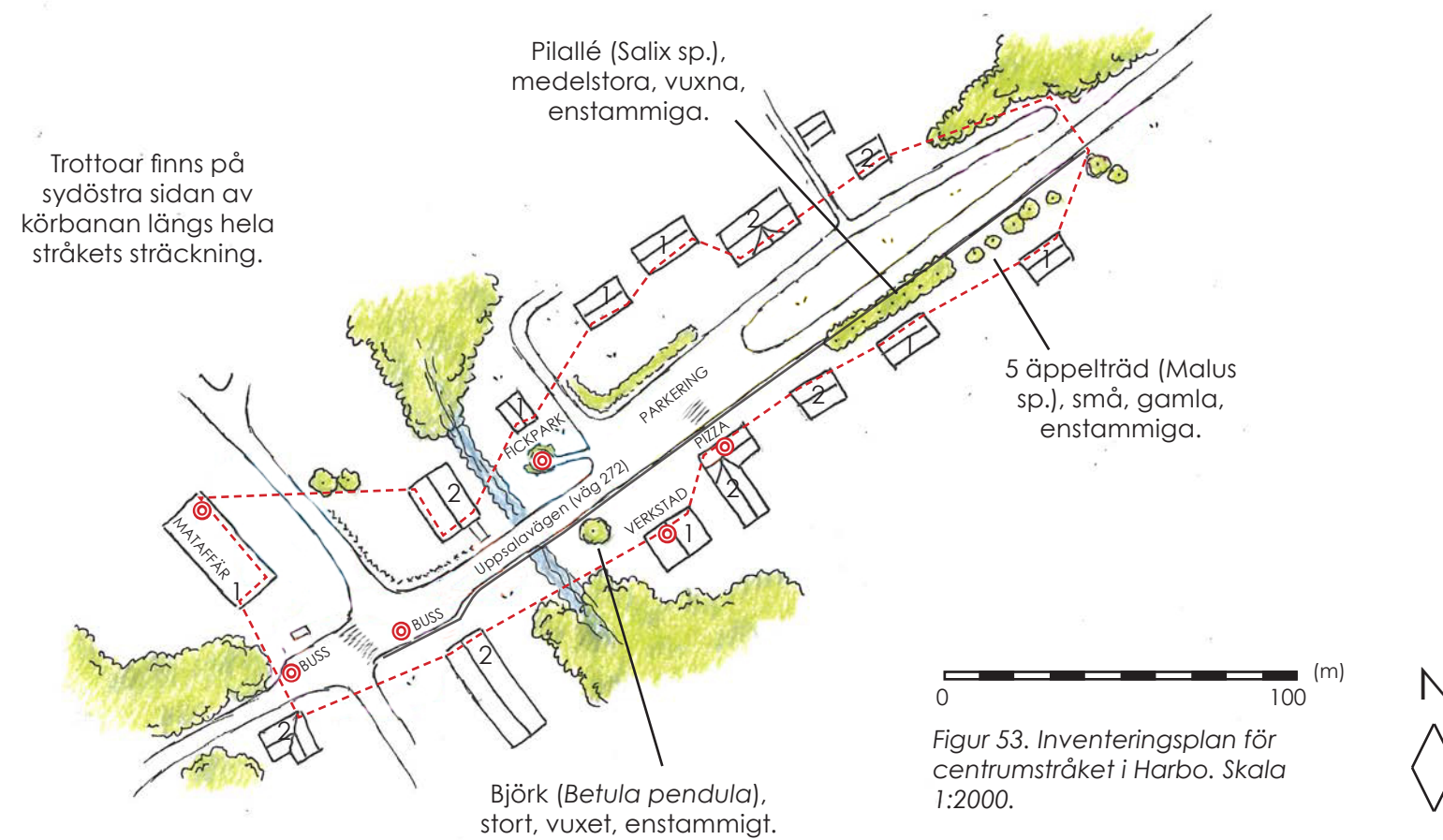
Figur 52. I den centrala delen finns endast ett fåtal hus som binder ihop de två bostadsområdena i nordost respektive sydväst.

H A R B O

INVENTERING

Nedan presenteras resultaten från inventeringen av centrumstråket i Harbo.

- Gräns för inventering
- ⊙ Målpunkt
- 1 2 3 Antal våningar hos byggnad
- Trottoar

Figur 54. Från nordost sluttar stråket ned mot ån. På stråkets högra sida syns en lång gräsyta som sträcker sig parallellt med stråket.

Figur 55. Intill ån ligger fickparken.

Figur 56. Mataffären utgör en av målpunkterna längs stråket. Ytan framför butiken domineras av parkeringsplatser.

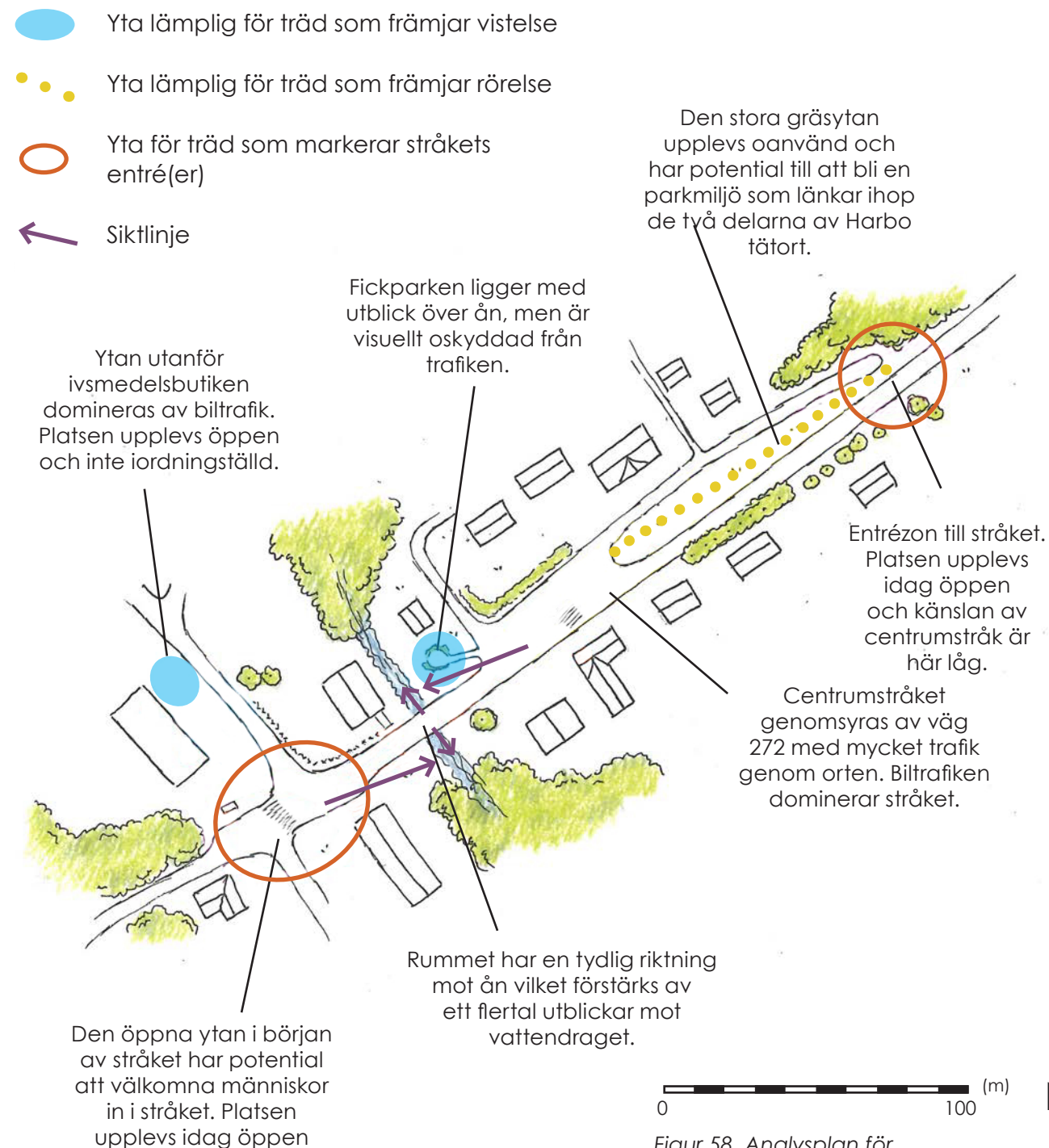

Figur 57. Korsningen i stråkets sydvästra del utgör en av stråkets entrézon. Härifrån ser man ända till den övre delen av stråket.

H A R B O

ANALYS

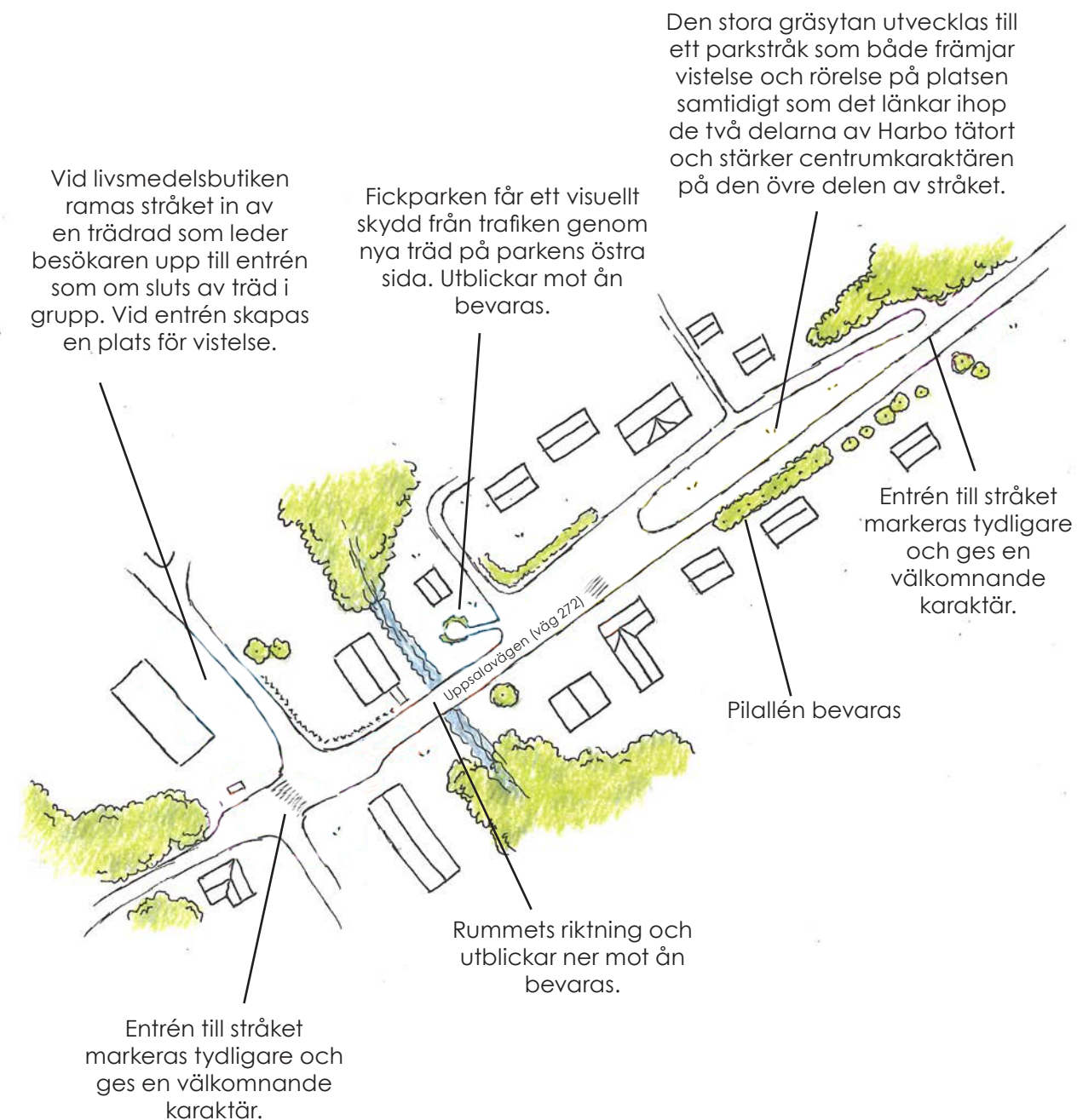
Nedan presenteras resultaten från analysen av centrumstråket i Harbo.

Figur 58. Analysplan för centrumstråket i Harbo. Skala 1:2000.

PROGRAM

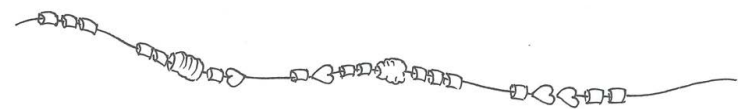
Nedan presenteras de programpunkter som formulerades för centrumstråket i Harbo.

Figur 59. Programplan för centrumstråket i Harbo. Skala 1:2000.

H A R B O

FÖRSLAG

Harbos pärlband utgörs av en blandning av plastpärlor i olika färg. Bandet är inte helt fullt av pärlor vilket ger vissa luckor mellan dem.

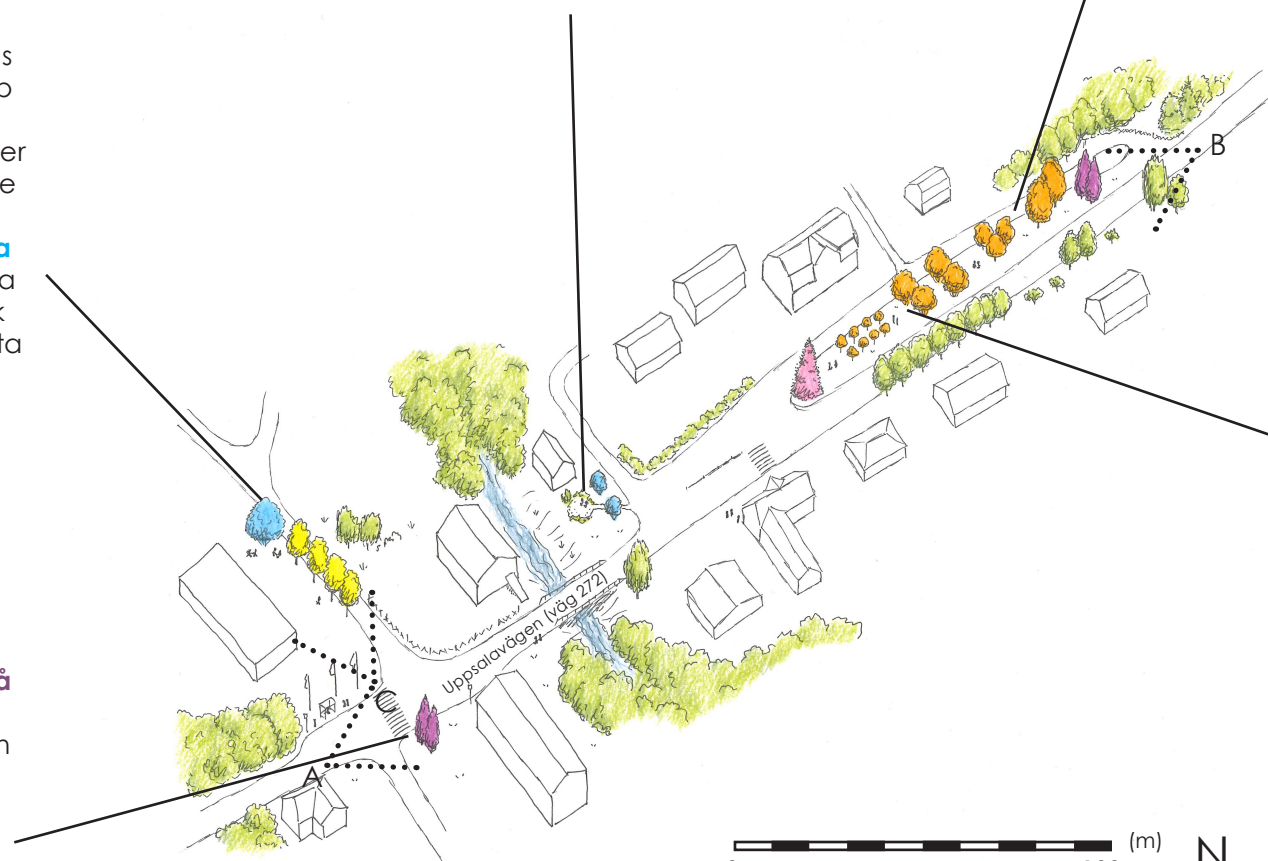
Sträckan utanför mataffären kantas av **enstammiga träd** som leder upp till entrén. Träden har täta, ovala kronor och en stamhöjd på två meter för att ge plats för bilar och gående längs gatan. Närmast entrén till butiken står en grupp **flerstammiga träd** med kompakt krona och grova stammar som bildar ett stadigt tak över en torgyta där man kan avnjuta en glass i skuggan.

Stråkets entréer markeras av **två pelarträd** av ungefär samma medelstora storlek. Pelarformen utgör en karaktäristisk volym året om. De två olika arternas höstfärger är gult respektive rött för att lysa upp entréerna under hösten och ge Harbo en höstsignatur för både boende och besökare.

Om man från fickparken blickar ner mot ån, så skyddar **två små flerstammiga träd** bakom en mot trafiken på Uppsalavägen, men som ändå placerats för att inte skymma sikten från vägen mot ån. Träden har vackra stammar och får en varm höstfärg. Kronorna är skira för att inte dölja fickparken helt och bevara en visuell koppling till resten av stråket.

Centrumstråket i Harbo utgörs till stor del av ett **parkstråk**, där människor kan promenera bland träd, buskar och perenner. Genom stråket följer en sträcka av träd som går från större träd till mindre ju närmare ån man kommer. Detta förstärker den kuperade terrängen och ger en upplevelse av höjdskillnad genom stråket.

Genom **parkstråket** passerar man olika rum som bildas av träd och buskar eller häckar. Österifrån efter entréträden kommer oregelbundet placerade träd med oval till rund krona som skapar avvikelser och fördröjning i det linjära stråket. Dessa träd är medelstora till stora, enstammiga och utan stark höstfärg eftersom de utgör en fond till pelarträden. Hassellunden (*Corylus avellana*) i mitten av parkstråket bildar en plats för tillbakablick i korsningen mellan gångvägen norrifrån och stråket. De flerstammiga hasslarna skapar även en kontrast till de enstammiga träden nedanför respektive ovanför. Två rader av små körsbärsträd (*Prunus sp.*) bidrar med skugga och skapar en gång ner mot julgranen.

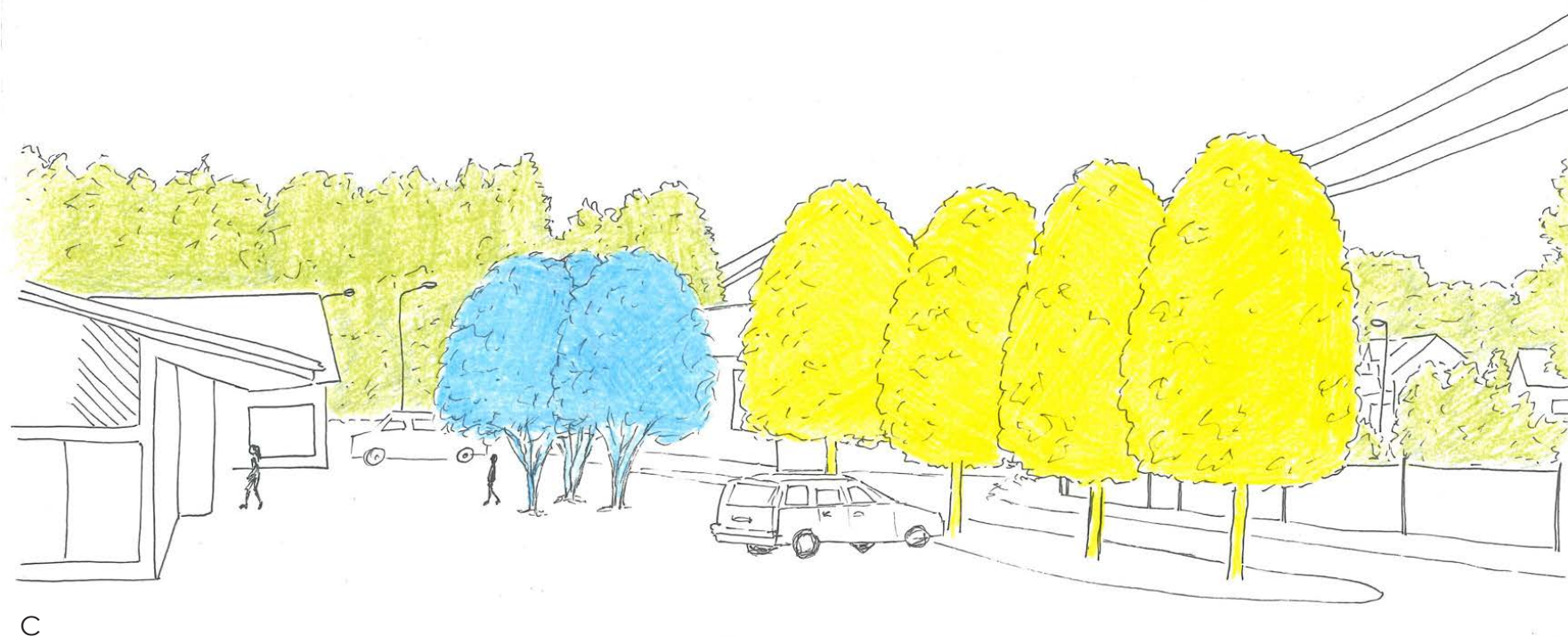
0 100 (m) N
Figur 60. Isometriskt perspektiv över Harbo centrumstråk. De grönfärgade träden är befintliga träd. Skala 1:2000/A3.

Figur 61. Vy österut över entrén till centrumstråket med de två pelarformade träden som välkomnar besökaren.

Figur 62. Vy västerut över parkstråket med de olika rum som bildas av träd, buskar och häckar. Träden längs parkstråket utgör det unika i Harbos gestaltning. Vid övergångsstället syns hassellunden och bortanför denna de mindre träden i allén och granen. Längre ner mot ån skimtar de flerstammiga träden vid fickparken.

Figur 63. Vy norrut över träden vid mataffären. De fyra träden på rad ger en rörelse upp längs stråket medan gruppen av flerstammiga träd skapar en yta för vistelse.

D I S K U S S I O N

I detta avsnitt redovisas diskussion om arbetssättets för- och nackdelar samt gestaltning och förslag i förhållande till litteraturen som presenterades i introduktionen.

Arbetssätt

Att jobba med platser i Heby kommun motiverades med tätorternas geografiska spridning. Kommunens vilja att alla orter ska utvecklas, och inte bara "centralorten", utgjorde också en intressant grund för arbetet. Frågor som uppstod, men som inte direkt behandlas i arbetet, var till exempel om arkitekturen kunde främja jämlikheten mellan orterna samt om det skulle vara bättre att gestalta i en ort i taget eller lite i alla samtidigt. Att jobba med mindre orter var en önskan innan arbetets början vilket också bidrog till valet av kommun.

Under arbetets gång upptäckte vi snart att skillnaden mellan att jobba med en mindre och en större kommun främst är en fråga om kommunens ekonomiska resurser. Platsmässigt gällde det sedvanliga gestaltningssättet för landskapsarkitekter även här, då rumsligheter finns överallt i landskapet och varje plats bör behandlas utifrån sina egna förutsättningar. Typiskt för en glesare bebyggelse är att det kan finnas mer plats, vilket gör att nya element kan läggas till utan att behöva ta bort ett befintligt. Så upplevde vi att fallet var i Heby kommuns orter, vilket underlättade arbetet i att föreslå nya träd.

I arbetet användes för landskapsarkitekten sedvanliga gestaltningssätt som inventering, analys, program, koncept, designprinciper, skisser och platsbesök. För

landskapsarkitekten är det viktigt att kunna analysera en plats på ett korrekt sätt så att resultatet blir användbart för att kunna skapa en plats som för användarna har de funktioner och kvaliteter man önskar utveckla. I inventeringen och analysen beskrevs en rad aspekter som inventerades och bedömdes. Dessa omfattar de viktigaste aspekterna men eftersom det är en subjektiv bedömning och man vid ett platsbesök upplever så mycket mer som kanske inte alltid går att sätta ord på blir dessa metodbeskrivningar alltid bristfälliga.

Vår personliga erfarenhet är att framför allt personer med olika yrkesbakgrund och tidigare erfarenheter kan få helt olika resultat i en liknande platsanalys. Om metoderna som de beskrivs i detta arbete användes av någon annan tror vi därför att resultatet skulle skilja sig något från resultaten i detta arbete utifrån hur den personen upplevde och bedömde platserna. Beskrivningen av metoderna ger ändå en bild av hur vi gjorde dessa bedömningar och förhoppningsvis en förståelse för varför förslagen ser ut som de gör. Däremot är det inte möjligt, och inte heller önskvärt, att olika landskapsarkitekter utifrån samma analys skulle utarbeta likadana förslag.

I analysen utgick vi från den danska SAVE-metodens byfrontanalys, vilken används i landskapsanalyser av danska kustkommuner. I detta arbete användes delar av metoden och i en helt annan miljö. Till exempel är det enda vatten som finns i dessa orter mindre åar som rinner genom orten, och längs stråken finns inte heller andra tydliga barriärer eller gränser på det sätt som havet är i

kustkommunerna. Denna aspekt inkluderades därför inte i våra analyser. De aspekter som analyserades var de tre övriga som beskrivs i metoden, viktiga rumsskapande volymer, dominerande byggnadsverk samt siktlinjer. Trots att miljöerna längs stråken som analyserades i detta arbete på många sätt skiljer sig från de danska kustkommunerna utgör båda bebyggda miljöer vilket gjorde att dessa tre aspekter kunde analyseras på ett liknande sätt även längs centrumstråken. En eventuell felkälla i tolkningen av metoden är att litteraturen som beskriver metoden är skriven på danska och det därmed kan ha uppstått misstolkningar i nyanseringar av begreppen när de översattes till svenska.

Skissandet var en viktig del i arbetet. På samma sätt som Travis (2015, s. 6) beskriver att skissandet är ett viktigt verktyg för att se, eftersom element som form, rytm och komposition behöver granskas noga för att ett objekt ska kunna ritas av, användes skissandet i detta arbete för att testa och utveckla idéer. Istället för att rita av något befintligt användes det alltså främst för att testa hur platsen skulle kunna se ut med nya tillägg.

I arbetet använde vi konceptet pärlband. Likt hur Krupinska beskriver syftet med att använda ett koncept (Krupinska 2016, s. 158-159) var konceptet i det här arbetet användbart både i arbetet med förslagen och för att i efterhand kommunicera våra tankar med förslagen. Att använda samma koncept på flera olika platser fungerade i det här fallet bra eftersom konceptet kunde utvecklas på olika sätt utifrån de olika platserna. Konceptet var en hjälp i att identifiera likheter och

skillnader både mellan stråken och förslagen.

Under arbetets gång gjordes ett flertal platsbesök, från de tidiga skedena då få avgränsningar var satta till i slutet av arbetet då förslagen togs fram. Dessa upprepade platsbesök under gestaltningsprocessen var viktiga för att kunna visualisera och se framför oss i huvudet de idéer vi arbetat fram vid ritbordet. I vissa fall stämde det väl med det vi hade skissat innan vi åkte ut, men till exempel i Harbos fall ändrade vi flera delar när vi kom ut och såg platsen igen, främst utifrån siktlinjer och rumsligheter som vi då upplevde på plats. Det kan tolkas som att vi identifierade nya aspekter som behövde undersökas på plats utifrån hur förslagen utvecklades och att vi lärde känna platserna mer och mer under arbetets gång. Vi upplevde att det främst berodde på att arbetet utvecklades så att fokus och omfattning till viss del ändrades efter de första platsbesöken, men det kan också vara en aspekt som utvecklas allteftersom vår erfarenhet växer.

En viktig del i valet av arbetssätt var att arbeta tillsammans. Genom att samarbeta kunde vi utveckla och ifrågasätta idéer på ett annat sätt än om vi hade arbetat enskilt. Våra erfarenheter och kunskaper både överlappade och kompletterade varandra vilket innebar att vi hade en gemensam grund att utgå ifrån och därmed lätt att förstå varandra, samtidigt som vi till viss del också kunde se olika aspekter av platserna och förslagen.

Att arbeta tillsammans innebar att alla tankar och idéer behövde formuleras och förklaras redan när de dök upp för att sedan gemensamt kunna arbeta vidare med dem. Vi upplevde att detta gjorde att förslagen blev mer genomarbetade, även om vi också hade mycket oformulerat mellan oss som vi i början hade svårt att förmedla till andra. Ett samarbete ser alltid olika ut beroende på vilka individer som är med och hur projektet ser ut. Förslagen i det här arbetet är i hög grad formade av vårt samarbete och våra tidigare erfarenheter. Hade samarbetet sett ut på ett annat sätt hade också förslagen blivit annorlunda.

Gestaltning

De tre designprinciperna välkomnande, rörelse och vistelse kopplade till de upplevelsevärden och funktioner träden syftade till att bidra med. Träden bidrar utöver dessa självklart med fler värden som ekosystemtjänster,

men även med sinnesförmågor (doft, ljud etc.) och till stämningen på platsen. Gestaltningsprinciperna var väldigt värdefulla i arbetet, framför allt då vi gjorde förslag för tre olika platser parallellt. I det arbetet bidrog de till att hålla samman de tre olika gestaltningarna.

Syftet med arbetet var att främja både rörelse och vistelse längs stråken med hjälp av träd. Hur förslagen utvecklades för att skapa dessa kvaliteter utgick främst från Dees exempel på hur olika upplevelser kan skapas längs ett stråk med hjälp av vegetation (se figur 3). Dee beskriver hur alléer leder ögat och stärker stråkets riktning (Dee 2001, s. 100), på samma sätt använde vi enstammiga träd i rader för att främja rörelse. Att istället använda flerstammiga träd i grupp för att främja vistelse var inget vi hittade stöd för i litteraturen utan en princip vi själva formulerade utifrån våra egna upplevelser av platsbildande flerstammiga träd, bland annat i Uppsala (se figur 4).

Dee anser även att genomtänkta former i stråkets början och slut kan framhäva den estetiska och sociala upplevelsen av att komma in i och ut ur ett stråk (Dee 2001, s. 85). I figur 3 gör hon detta genom inramade entréer som ska ge en känsla av ankomst och förväntan eller vila och sorti. I våra förslag valde vi istället att markera stråkens entréer med träd som utgör visuella fokuspunkter genom att kontrastera i form, storlek eller färg i förhållande till omgivningen. Robinson beskriver hur dessa fokuspunkter till exempel kan skapas av träd med spektakulär höstfärg (Robinson 2004, s. 36), vilket även de pelarformade träden i förslaget för Harbo har. Den julgran som varje år placeras vid stråken, men endast brukar stå över julen, gjordes permanent i samtliga orter. Utöver att fungera som julgran under den perioden utgör träden genom sin starka koniska form visuella fokuspunkter även under resten av året och kan utgöra en fysisk samlingspunkt.

I Heby är tallarna placerade på utvalda platser längs stråket för att utgöra visuella fokuspunkter och leda besökaren vidare i stråket. På samma sätt som Robinson beskriver att ett ensamt träd kan utgöra en fokuspunkt som ögat söker sig till (Robinson 2004, s. 36) är dessa tallar på ett sätt ensamma i det avseende att det inte finns några liknande barrträd längs stråket. Tallarna syftar även till att förstärka den öppna känslan uppåt som vi upplevt i stråket genom sina höga stammar. Detta är ingen upplevelse varken Dee eller Robinson beskriver kan förstärkas på detta sätt utan något som grundade

sig i våra egna upplevelser.

Även om vi inte ramade in entréerna lika tydligt som Dee (se figur 3) i något av förslagen så upplevs den västra entrén i Hebys centrumstråk inramad på ett liknande sätt av befintlig växtlighet, även om rummet blir större än i Dees exempel. Trots att entrén upplevs omsluten finns här även en öppning med utblickar mot det omgivande landskapet vilket Dee anser skapar en känsla av andrum eller att rummet utvidgas (se figur 3). Denna känsla av andrum ville vi bevara vilket var en anledning till att övergångsstället markerades med två små vårblooming träd.

Utanför restaurangen och spel- och tobaksaffären i Heby gjordes den befintligt bildominerade ytan om till en plats för att främja både rörelse och vistelse. De träd som syftade till att leda rörelse placerades på förskjutna rader för att både skapa rörelse längs med stråket men också locka till att avvika från stråket för en stund för att utforska de målpunkter som finns här. Även Dee använder träd i förskjutna rader för att skapa en känsla av fördröjning, avvikelse och att vilja utforska. Jämfört med Dees tre trädader är det i vårt förslag dock bara två. Det är troligt att upplevelsen förstärks ju fler rader det är, speciellt då det påverkar platsens form och proportioner vilket enligt Robinson (2004, s. 51) har stor påverkan på upplevelsen av platsen. Här påverkade platsens befintliga struktur vilka möjligheter som fanns.

I Tärsjö placerades entrézonen inte i stråkets respektive ändar utan i korsningen mitt i stråket. Denna typ av placering av en entrézon är inget vi har varken läst om i litteraturen eller sett konkreta exempel på i verkligheten, men utifrån stråkets sträckning i detta fall upplevde vi att denna korsning var den tydligaste och mest naturliga entrézonen trots att den låg mitt i stråket. I stråkets ändar fortsätter gatan åt respektive håll och centrumstråket övergår successivt till en tätortsgata omgärdad av bostadsbebyggelse, men utan att det finns en tydlig brytpunkt, eller behov av att skapa en sådan. I korsningen är däremot de två korsande gatorna jämnstora med centrumstråkets gator. Även de korsande gatorna utgör två av ortens huvudgator som i sin tur leder vidare till viktiga målpunkter som skolan och kyrkan. Därmed blir de viktiga vägar till stråket. Längs med stråket finns även en skillnad i karaktär mellan sträckan söder respektive norr om korsningen. Den södra delen har en betydligt mer öppen karaktär med glesare bebyggelse, ett bredare gaturum och färre målpunkter.

Sträckan norr om korsningen är däremot betydligt mer inramad av den omgivande bebyggelsen och i vårt förslag ändras även gatans karaktär då bilarnas köryta inskränks till en körbana för att göra gatumiljön säkrare för fotgängare och stärka målpunkterna.

I den södra delen av stråket finns bättre utrymme för fotgängare längs gatans kanter och här placerades träden istället i kortare raka rader, ömsom på höger respektive vänster sida av gatan. Träden längs denna del av stråket skiljer sig åt i kontrast till varandra, vilket enligt Robinson (2004, s. 110-111) är en viktig aspekt i arbetet med visuell komposition. I förslaget för Tärsjö handlade kontrasten dels om skillnader i färg och bladtextur mellan de ingående träden i raderna, men även om skillnader i storlek mellan träden på höger respektive vänster sida av gatan. På samma sätt beskriver Robinson (2004, s. 250) hur en dubbel trädrad där kronorna växer ihop får formen av en arkad. I Tärsjö fanns redan två lönnar vars kronor växte ihop på ett liknande sätt över en gångväg, men då dessa hade dålig vitalitet ersattes de i förslaget av en dubbel trädrad likt det Robinson beskriver. Dessa träd kan skapa liknande skugga eller skymtar som Dee beskriver (se figur 3), även om skymtarna här snarare blir i öppningarna mellan stammarna på de olika träden än som Dees täta vegetation i rader vinkelräta mot stråket

I stråket i Harbo markerades entréerna med två pelarformade träd. Utöver att utgöra en visuell fokuspunkt genom sina starka upprätta former får de två träden även olika höstfärg för att då ytterligare kontrastera mot omgivningen. Även i dessa entrézoner användes alltså träd som utgjorde fokuspunkter så som Robinson (2004, s. 36) beskriver och inte på det inramande sätt Dee gestaltat sina entrézoner. Kanske utgjorde det en viktig skillnad jämfört med Dees stråk att dessa centrumstråk sträcker sig genom tätbebyggda områden med befintlig bebyggelse och vegetation som redan formar och ramar in rummen.

Längs parkstråket i den övre, östra delen av stråket placerades träden på olika sätt i olika delar av stråket. Den dubbla trädraden närmast granen har stora likheter med Dees träd för att skapa skugga. Hassellunden där parkstråket möter cykelbanan skapar även de skugga men omsluter även platsen. Intill fickparken placerades två flerstammiga träd för att förstärka platsens användningssyfte vistelse och omsluta platsen så som Dee beskriver (se figur 3), men samtidigt lämna skymtar

mot omgivningen och bevara siktlinjer mot ån. Även utanför matbutikens entré användes flerstammiga träd för att skapa en plats för vistelse medan enstammiga träd på rad placerades på sträckan från korsningen upp till entrén för att här förstärka rörelse på samma sätt som Dee beskriver att alléer leder ögat och förstärker stråkets riktning (Dee 2001, s. 100).

Förslagen ska ses som en inspiration till hur dessa stråk kan gestaltas. Det slutliga arbetet med att välja arter och utveckla en lämplig planteringsplan återstår att göra om det någon gång ska förverkligas. Utgångspunkten bör i så fall vara att välja arter och sorter så att inget enskilt släkte, art eller sort ensamt dominerar trädammansättningen i orten, utan att de nya träden istället kompletterar och utvecklar det befintliga trädbeståndet för ökad motståndskraft och en mer naturlig succession, som författarna till *Träd i urbana landskap* anser är positivt för trädbeståndet (Sjöman & Slagstedt 2015, s. 360, 433). Hänsyn bör då, utöver ståndortskrav, också tas till åldersfördelningen i trädbeståndet och trädens förväntade livslängd.

Det vore önskvärt att undersöka huruvida etableringen borde ske i etapper eller anläggas samtidigt, eller hur träden bäst bör planteras för att utvecklas på önskvärt sätt. Är det till exempel bättre att plantera flera träd i grupp även där det är ett solitärt träd föreslaget för att efter hand gallra ur så att det till slut bara är ett träd kvar, eller bör man istället satsa på en stor kvalitet från början? Vilka delar bör anläggas först och hur ska prioriteringen mellan de olika orterna ske? Allt detta är väldigt spännande frågor som arbetet tyvärr inte hade möjlighet att omfatta. Det är också en fråga om ekonomiska resurser och utifrån Heby kommuns ekonomi är det inte troligt att allt skulle kunna anläggas samtidigt om förslagen skulle förverkligas. Fördelen med att anlägga hela förslaget samtidigt är att det kan upplevas enligt den illustrerade målbilden. Att anlägga etappvis skulle dock kunna ge trädbeståndet ett större åldersspann, men båda tillvägagångssätten är beroende av vilka arter som faktiskt väljs. En blandning av snabb- och långsamväxande arter kan vara fördelaktigt i båda fallen.

Hur stråken och träden faktiskt skulle upplevas av de som vistas på platserna varierar säkerligen mellan olika individer beroende på tidigare erfarenheter, tycke och smak. Vår förhoppning är ändå att stråkens gestaltning ska bidra till att både invånare och besökare ska

uppleva trädens uttryck och personligheter för att om möjligt få en lika fin relation till träd som Gibran ger uttryck för i sin dikt.

REFERENSER

- Alenvall, A. & Löfstrand, H. (2017). *Sociala träd : en idégestaltning av en allé med visuell mångfald i trädkompositionen*. First cycle, G2E. Uppsala: SLU, Dept. of Urban and Rural Development
- Dee, C (2001). *Form and fabric in landscape architecture: a visual introduction*. London: Spon
- Heby kommun (2013a). *Kommunplan 2013 del 1: Översiktsplan för växande Heby kommun*. [2019-01-17] <https://heby.se/dokumentarkiv/documents/2014/06/kommunplan-2013-del-1.pdf/>
- Heby kommun (2013b). *Kommunplan 2013 del 2: Översiktsplan för Heby kommun*. [2019-01-17] <https://heby.se/dokumentarkiv/documents/2014/06/kommunplan-2013-del-2.pdf/>
- Krupinska, J. (2016). *Att skapa det tänkta, en bok för arkitekturintresserade*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Lawson, B. (2005). *How Designers Think - the design process demystified*. 4. ed. New York: Routledge.
- Lynch, K. (1964). *The image of the city*. [New ed.] Cambridge, Mass.: M.I.T. Press
- Robinson, N. (2004). *Planting Design Handbook* [Elektronisk resurs]. Ashgate Publishing Group
- SCB, Folkmängd i riket, län och kommuner 30 september 2018 och befolkningsförändringar 1 juli–30 september 2018. [2019-01-04] <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningens-sammansattning/befolkningsstatistik/pong/tabell-och-diagram/kvartals--och-halvarsstatistik--kommun-lan-och-riket/kvartal-3-2018/>
- Sjöman, H. & Slagstedt, J. (red.) (2015b). *Träd i urbana landskap*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Stahlschmidt, P. & Nelleman, V. (2009). *Metoder til landskabsanalyse: kortlægning af stedets karakter og potentiale*. 2. udg. [Vanløse.]: Grønt miljø
- Travis, S (2015). *Sketching for Architecture + Interior Design* [Elektronisk resurs]. Laurence King Publishing
- Wolf, K.L. (2013) *Why Do We Need Trees? Let's Talk About Ecosystem Services*. Arborist News 22, 4:32-35. [2019-11-16] https://www.naturewithin.info/Policy/Eco%20Services_Arborist%20News_KWolf%20Aug%202013.pdf
- Östberg, J. (2015) *Standard för trädinventering i urban miljö: version 2.0*. (Sveriges lantbruksuniversitets rapportserie 2015:14). Alnarp: SLU

Tack till

Lars Johansson, handledare

Louise Gustafsson, trädgårdsmästare, Heby
kommun

Studentkollegor och handledare som
bidragit med värdefull kritik till arbetet